

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗВАРИЧ РОМАН ЄВГЕНОВИЧ

УДК 339.926 : 339.972 : 339.982

ЕКОНОМІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ПРОЦЕСІВ
АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор
Мокій Анатолій Іванович,
Запорізький інститут економіки та
інформаційних технологій, проректор з
міжнародних зв'язків та стратегічного
розвитку

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Філіпенко Антон Сергійович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, професор кафедри
світового господарства і міжнародних
економічних відносин

доктор економічних наук, професор
Хаджинов Ілля Васильович,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса, проректор з наукової роботи

доктор економічних наук, професор
Якубовський Сергій Олексійович,
Одеський національний університет імені
І. І. Мечникова, завідувач кафедри світового
господарства і міжнародних економічних
відносин

Захист відбудеться 22 листопада 2018 р. об 11⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий 22 жовтня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Т. О. Кізіма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У нинішніх умовах глобалізація істотно змінює роль держави як інституту самоорганізації суспільства, інтегрує економічну, правову, культурну, політичну, військову, соціальну сфери у глобальний простір, але водночас обмежує її суверенність. Для сучасного етапу розвитку глобальної економіки властива асинхронна нестабільність однополюсного світу, тому поглиблення глобальних взаємозв'язків зумовлює глибинні суперечності між національними інтересами та глобальною організацією не лише економіки, але й суспільства. За таких умов еволюційно сформувалася методологічна недосконалість розуміння сутності, структури і логіки глобалізаційних процесів від повного заперечення глобалізації до її абсолютизації. Асиметричний розподіл ефектів глобалізації посилює конфлікти на регіональному, національному та інтернаціональному рівнях системної ієрархії. Разом з тим, глобальна конвергенція доходів можлива в умовах швидкого економічного зростання бідних країн, однак такі темпи зростання властиві лише для окремих країн Південно-Східної Азії. Внаслідок цього відбувається не конвергенція і вирівнювання доходів, а їх поляризація, коли країни із швидкими темпами зростання переходять у групу багатих країн, а бідні країни щораз більше відстають від них. Диференціація за доходами викликає не лише економічне відставання, але й може спричинити міжнародні конфлікти, оскільки бідні держави готові конкурувати за свою частку у глобальному виробництві і розподілі. До критичних закономірностей сучасного етапу розвитку глобальної економіки відносять, насамперед соціальну нерівність, деградацію довкілля, фрагментацію виробництва, зниження конкурентоспроможності промисловості та сільського господарства розвинених країн, зростання загрози деструктивного впливу на культурну ідентичність. Немоżliвість уникнення країнами процесів їх економічної глобалізації об'єктивно зумовлює орієнтацію стратегій національного розвитку на парадигму альтерглобалізації, яка не суперечить глобалізації. Окреслене актуалізує важливість науково-прикладної проблеми обґрунтування нової парадигми розвитку світової економіки, альтернативної до існуючих глобальної чи антиглобальної. Потреба в теоретико-методологічній моделі глобалізації не лише з позиції бізнес-еліт та міжнародних інститутів, але й, більшою мірою, з огляду на інтереси країн, відособлених від геополітичних та гео економічних рішень, породжена саме неоднозначністю і невизначеністю в далекосяжній перспективі наслідків глобальних трансформацій для людства.

Теоретико-методологічні засади процесу глобалізації досліджували Л. Антонюк, Н. Безрукова, Д. Белл, В. Геєць, Е. Гідденс, Ф. Дарлінг, Б. Девіс, І. Жолоб, І. Івашук, Д. Іпп, Д. Каванья, Ю. Козак, Р. Кохейн, В. Куриляк, С. Латуш, Д. Лук'яненко, Г. Лебон, А. МакГрю, Дж. Маклін, М. Маклюен, Д. Манде, І. Михасюк, Н. Навроцька, Дж. Най, В. Новицький, Т. Орехова, Н. Рєзнікова, М. Рижков, Р. Робертсон, А. Розлуцька, Є. Романчікова, Л. Руденко-Сударева, К. О'Рурк, Є. Савельєв, В. Садовничий, Н. Стукало, Н. Татаренко, О. Тофлер, Р. Фіндлей, Т. Фрідман, Ф. Фукуяма, Т. Халт, Д. Хелд, Р. Хусайнов, С. Якубовський, К. Ясперс.

Неоднозначні, з огляду впливу на розвиток національних макросистем, аспекти формування дисбалансів сучасного етапу розвитку глобальної економіки досліджували П. Байрох, П. Баран, Б. Барбер, О. Білорус, О. Булатова, І. Валлерстайн, Д. Вільямсон, В. Галецький, О. Гонта, К. Гріффін, Ю. Гуменюк, П. Дікен, В. Козюк, Н. Кондратьєв, Н. Кравчук, А. Крисоватий, С. Латоша, Е. Лібанова, З. Луцишин, В. Льюїс, М. Мнакацян, А. Мокій, Д. Найяр, А. Панаріна, Д. Родрік, Д. Романюк, К. О'Рурк, В. Онопрієнко, О. Сохацька, Н. Тарханова, А. Френк, А. Філіпенко, К. Фуртадо, І. Хаджинов, Е. Хобсбаум, О. Швиданенко, С. Юрій, Л. Яремко.

Окремі концептуальні положення амбівалентних рушійних сил альтерглобалізації запропоновані З. Бауманом, А. Бузгалиним, Є. Васильковою, Х. Верду, І. Гладій, О. Дацко, Ф. Закарія, В. Іноземцевим, Т. Кальченком, Ф. Капрою, М. Кастелсом, Ф. Кернкроссом, Л. Киряною, Г. Лебоном, Е. Мілліотом, Х. Ортега-і-Гассетом, А. Панаріною, Дж. Плейерсом, Дж. Ріфкіном, Дж. Розенау, В. Столяровим, Н. Талєбом, Г. Томпсоном, Н. Турно, Ф. Фукуямою, С. Хантінгтоном, Д. Харві, П. Хірстом, Р. Урриарте, Д. Шольте, Е. Ясіним.

Однак, попри вагомий фундаментальний науковий доробок вищезгаданих науковців, економічні закономірності становлення і розвитку альтерглобалізації залишаються недостатньо опрацьованими у теоретико-методологічному та прикладному плані. Відтак потреба в обґрунтуванні теоретичних і методологічних положень стосовно дослідження процесів альтерглобалізації як альтернативи глобалізації та раціональної парадигми розширення участі країн, у тому числі й України, в глобальній економічній інтеграції, зумовила вибір теми дисертаційної роботи, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету у межах науково-дослідних тем: «Розвиток міжнародних відносин України в системі світової та європейської економічної інтеграції» (державний реєстраційний номер 0114U001085), зокрема підрозділу «Альтерглобальний напрям економічної інтеграції України»; «Цивілізаційні виміри глобальних трансформацій і геоекономічні пріоритети України» (державний реєстраційний номер 0114U001079), зокрема підрозділу «Цивілізаційні виміри процесів альтерглобалізації»; «Бенчмаркінг процесів регіонального розвитку Польщі, Словаччини, Болгарії та України» (державний реєстраційний номер 0115U002336). Дисертаційна робота виконана також відповідно до планів науково-дослідних робіт Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій у межах науково-дослідних тем: «Проблеми і перспективи участі України в процесах глобальної економічної інтеграції» (державний реєстраційний номер 0114U004878), зокрема підрозділу «Стратегічні пріоритети зовнішньоекономічної політики України в умовах мегарегіональної інтеграції»; «Напрями та механізми зміцнення економічної безпеки суб'єктів господарювання в процесі європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0116U006779), зокрема підрозділу «Науково-практичні та теоретичні основи альтерглобалізації в розрізі корпоративної ідентичності,

відповідальності та інтеграції»; «Стратегічні пріоритети економічної безпеки розвитку України в умовах глобальної економіки» (державний реєстраційний номер 0115U001873), зокрема підрозділу «Морські доктрини країн БРІКС – безпека розвитку держави». У межах зазначених тем здійснено обґрунтування теоретико-методологічних засад процесів альтерглобалізації та запропоновано модель трансформації економіки України в альтерглобальному вимірі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування економічних імперативів процесів альтерглобалізації та розробка прикладних аспектів стратегії розвитку економіки України в альтерглобальному просторі.

Досягнення означеної мети зумовило постановку і вирішення таких завдань:

- здійснити синтез ключових методологічних детермінант теорії розвитку світу для оцінки передумов моделі альтернативного розвитку;
- розкрити етимологію глобалізації та дослідити технографію її становлення для виокремлення напрямів концептуалізації її теорії;
- окреслити системні характеристики неоліберальної моделі глобальної економіки для виявлення міжцивілізаційних загроз;
- сформувати концептуальну модель економічних імперативів процесів альтерглобалізації для дослідження інституційного забезпечення;
- конкретизувати тлумачення домінантних альтерглобальних принципів для верифікації закономірностей альтерглобалізаційних процесів;
- обґрунтувати концептуальні положення методологічних підходів для моделювання та прогнозування альтерглобального розвитку;
- ідентифікувати діалектику нерівноправності участі у глобальній економіці для встановлення диспропорцій розвитку країн;
- виявити альтерглобальні імпульси для подолання глобальної економічної нерівності;
- оцінити ступінь дисгармонійності глобального розвитку для встановлення вектору впливу глобальної торгівлі на національні економіки;
- обґрунтувати концептуальні засади розвитку альтерглобалізаційних процесів для нівелювання умов глобальних протиріч;
- встановити закономірності альтерглобалізаційних процесів для окреслення економічних домінантних засад;
- виявити безпосередні та приховані прояви альтерглобалізації для посилення корпоративної ідентичності та відповідальності;
- здійснити індексну оцінку економіки України для встановлення вітчизняних альтерглобальних передумов;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети економічного розвитку України для напрацювання напрямів її розвитку в умовах альтерглобалізації;
- розробити модель взаємодії економічних імперативів для трансформації економіки України в альтерглобальному просторі.

Об'єктом дослідження є процеси становлення і розвитку альтерглобалізації.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади і прикладні аспекти формування економічних імперативів альтерглобального розвитку та їх впливу на економічні процеси в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення теорій глобалізації, модернізації, незалежності, світ-системи, структуралізму, інституціоналізму, неолібералізму. Для досягнення поставленої мети і вирішення визначених завдань у дисертаційній роботі використані такі методи: метод системного аналізу, систематизації та узагальнення (при окресленні характеристик неоліберальної моделі глобальної економіки з позицій міжцивілізаційних загроз); логічно-теоретичний метод (при здійсненні синтезу ключових методологічних детермінант теорії розвитку світу в моделі альтернативного розвитку); метод типологізації (при розкритті етимології глобалізації, технографії становлення та напрямів концептуалізації її теорії); метод сутнісних характеристик (при верифікації тлумачень домінантних принципів та закономірностей альтерглобалізаційних процесів); метод функцій компонент інституційного забезпечення (при дослідженні інституційного забезпечення та напрацюванні концептуальної моделі економічних імперативів процесів альтерглобалізації); метод структурно-функціонального аналізу (при виявленні тенденцій поляризації та дивергенції світової економіки); метод системного аналізу і синтезу (при дослідженні альтерглобальних детермінант економічного розвитку); метод кількісних і якісних порівнянь (при дослідженні безпосередніх та прихованих проявів альтерглобалізації у контексті корпоративної ідентичності та відповідальності); метод економіко-математичного моделювання (при обґрунтуванні стратегічних пріоритетів і напрямів економічного розвитку України в умовах альтерглобалізації); вибіркового аналізу (при визначенні множинних характеристик рівня глобалізації груп країн); кластерний аналіз (при кластеризації країн за значенням таких неперервних змінних як ВВП на одну особу, індекс GINI та індекс глобалізації); аналіз кубічної сплайн-інтерполяції (при дослідженні просторового виміру глобальної світової економіки за субіндексами KOF); метод компаративного морфологічного аналізу (для індексної оцінки альтерглобальних передумов розвитку економіки України).

Інформаційно-фактологічною базою дисертаційної роботи є статистичні дані Світового банку, Світової організації торгівлі, Міжнародного валютного фонду, Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної організації з міграції, Євростату, Всесвітнього економічного форуму, Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної міграційної служби України, Національного банку України, Державної служби статистики України, Національної ради з розвідки США, Швейцарського економічного інституту KOF, Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Статистичного відділу ООН (UNCOMTRADE), матеріали аналітичних оглядів та періодичних видань, монографії вітчизняних і зарубіжних учених тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розв'язанні важливої науково-прикладної проблеми обґрунтування теоретико-

методологічних засад процесів альтерглобалізації та виявлення економічних закономірностей, формулювання науково-методичних і прикладних рекомендацій щодо визначення стратегічних пріоритетів розвитку економіки України в альтерглобальному вимірі. Основні положення дисертації, що мають наукову новизну та виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

— запропоновано дисциплінарну матрицю зміни глобальної парадигми розвитку на альтерглобальну через трансформацію символічних узагальнень, які складають формальний апарат парадигми, компонентів, що визначають фундаментальні теоретичні і методологічні принципи світосприйняття та цінності, які закладають основу для пануючих ідеалів і норм побудови й обґрунтування наукового знання, що дало можливість розробити модель часової і просторової трансформації економіки України під впливом економічних імперативів альтерглобалізації та запропонувати авторське визначення процесу «альтерглобалізації»;

— розроблено положення концептуальної моделі дослідження альтерглобальних імперативів із визначенням глобальних структурних зрушень, кризового тла глобальної економіки, потенційних «чорних лебедів» та тектонічних зсувів альтерглобального розвитку. Такий підхід дав змогу розробити структурно-функціональну схему інституційного базису забезпечення процесів альтерглобалізації в контексті альтерглобальної правової, рівноважної та організаційної інституціоналізації;

— концептуалізовано схему взаємодії базових принципів та засад становлення альтерглобалізації; модифіковано криву Парето для альтерглобального позиціонування за результатами індексної оцінки альтерглобальних передумов розвитку економіки України; визначено макроекономічну ефективність економіки за критерієм продуктивності енергетичної архітектури з урахуванням взаємозв'язків обсягу національного ринку та структурних зрушень в економіці. Зазначене дало можливість запропонувати структурно-логічну схему взаємозв'язку економічних імперативів альтерглобального розвитку України та обґрунтувати стратегічні пріоритети і напрями трансформації економіки України в альтерглобальному вимірі;

удосконалено:

— концептуальні підходи до розуміння неоліберальної моделі глобальної економіки з позицій міжцивілізаційних загроз, що на відміну від існуючих дають можливість виокремити національні моделі цивілізаційної експансії та фази економічного розвитку цивілізації; альтерглобальні виклики неоліберальної моделі світової економіки (постнеолібералізм, ідеологічна модернізація, новий суспільний устрій, нові взаємовідносини інтересів, нові критерії цінностей) та базові критичні зауваження процесів глобалізації (стратифікація світової спільноти, дисбаланс мегарегіональних блоків, вестернізація, неконкурентоспроможність, неефективність ринкової самостабілізації, відтік капіталу);

— теоретико-методичні основи доведення нерівноправності участі та нерівномірності розвитку країн-учасників глобальної економіки, зокрема

проведено оцінку впливу глобалізації на слаборозвинені країни та країни, що розвиваються, виявлено ступінь їх дивергенції з постіндустріальними країнами, що, на відміну від існуючих, забезпечило обґрунтування діалектики нерівноправності та варіантної оцінки негативних наслідків і суперечностей глобалізації;

— концептуальні положення альтерглобалізації в розрізі корпоративної ідентичності та відповідальності, що, на відміну від існуючих, дозволили систематизувати методи виявлення тенденцій зростання стратегічної та операційної залежності країн-учасників глобальної економіки, запропонувати їх типологізацію. На основі дослідження організаційної кооперації, встановлено динамічну першопричину глобальної дуальності та ретикулярні реакції транснаціоналізації для формування альтерглобальних детермінант парадигми соціально-економічного розвитку вітчизняної економіки;

набули подальшого розвитку:

— науково-теоретичні підходи походження етимології глобалізації, вивчення технографії її теорій та виокремлення напрямів в її концептуалізації, що дало можливість запропонувати узагальнюючу схему її становлення в розрізі детериторізації, глокалізації, модернізації, мультинаціоналізації та транснаціоналізації;

— науково-методологічні основи прогнозного моделювання альтерглобального розвитку, сутність яких полягає у: систематизації методологічних підходів до моделювання глобального розвитку; удосконаленні методології моделювання глобальних процесів на основі структурних диференціальних рівнянь; що дозволило розробити структурно-логічну схему методології дослідження економічних імперативів процесів альтерглобалізації;

— синтез науково-методологічних засад та інтерпретація теорії розвитку світу в системі детермінант альтернативного розвитку, що дозволило виокремити альтернативний складник детермінант теорій модернізації, залежності, світ-системи і глобалізації та аргументувати трансформацію глобальної моделі розвитку економіки; на основі такого підходу визначено відмінні риси структурних компонентів концепції «анти-альтер-глобалізму»;

— науково-теоретичні підходи до системного аналізу альтерглобальних імпульсів глобальної економічної нерівності, зокрема: проведено компаративний аналіз нерівності споживання та доходів; проаналізовано диференціацію доходів населення в розрізі децильного коефіцієнту диференціації; проаналізовано мегарегіональну структуру показника економічної нерівності за коефіцієнтом Джині; встановлено частотний діапазон розподілу сукупного світового доходу; здійснено регресійний аналіз передумов альтерглобалізації;

— теоретико-методичні підходи до оцінки дисгармонії глобального розвитку та вектору впливу глобальної торгівлі на країни світу, що дало змогу: дослідити засади декомпаратменталізації ринків, зокрема умови їх об'єднання, злиття та гомогенізації; встановити сплески волатильності та ступінь жорсткості умов фінансування; оцінити ступінь міцності глобальної торгівлі та вектор її впливу на країни світу.

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність дисертації полягає в тому, що теоретичні та методологічні основи дослідження взаємозв'язків економічних імперативів та трансформації економіки України в альтерглобальному вимірі, науково-методичні підходи і прикладні рекомендації можуть бути використані центральними і регіональними органами державної влади та місцевого самоврядування для розробки і реалізації державної економічної політики та визначення стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку України. Отримані результати апробовані і доведені до рівня конкретних науково-методичних і практичних рекомендацій.

Прикладні рекомендації щодо зниження ризиків для економіки України та поступового її переходу до альтерглобальної моделі розвитку прийняті до використання Комітетом з питань економічної політики Верховної Ради України при розробці нових законодавчих ініціатив щодо реалізації економічної політики України з метою удосконалення національного законодавства (довідка № 04-16/15-297 від 24.05.2018 р.). Пропозиції щодо врахування економічних імперативів альтерглобалізації для обґрунтування стратегічних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі впроваджено в діяльність Українського національного комітету Міжнародної Торгової Палати (довідка № 384-Б від 14.05.2018 р.). Методично-прикладні рекомендації щодо подолання регіональних викликів та загроз в результаті економічної поляризації регіонів України взяті до впровадження відділом міжнародних зв'язків та фандрайзингу Управління міжнародного співробітництва та фандрайзингу Тернопільської обласної державної адміністрації при реалізації обласної програми міжнародного співробітництва Тернопільської області на 2018–2020 рр. (довідка № 121/10/01-09 від 03.04.2018 р.). Аналітично-прогнозні висновки щодо викликів для міст майбутнього та перспектив їх розвитку використані Управлінням стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради при оновленні Плану стратегічного розвитку м. Тернополя до 2025 року (довідка № 178/2 від 11.05.2018 р.). Аналітико-прикладні висновки щодо розвитку альтерглобалізації, її базових принципів, досягнення сталого розвитку громад у відповідності з міжнародними, національними і мегарегіональними інститутами економічної політики використані громадською організацією «Африканська рада в Україні» для налагодження торгово-економічних партнерських відносин між Україною та країнами Африки (довідка № 07-2018 від 17.05.2018 р.).

Основні положення та результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Глобальна економіка», «Міжнародні стратегії корпоративного фінансування», «Глобальні економічні проблеми», «Глобальні ризики», «Міжнародна економіка – 2», «Міжнародний економічний аналіз» (довідка № 126-34/762 від 02.05.2018 р.). Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій при викладанні дисциплін «Глобальна економіка», «Міжнародні стратегії економічного розвитку», «Міжнародний менеджмент інноваційної діяльності» (довідка № 326-5/16 від 25.12.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Всі наукові результати та положення наукової новизни, що наведені у дисертації і виносяться на захист, отримані

автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використано лише ті ідеї і положення, які є результатом власних розробок здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: «Україна в системі міжнародної економіки» (Тернопіль, 2010 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 2010 р., 2011 р., 2012 р., 2013 р., 2014 р., 2015 р., 2016 р., 2017 р., 2018 р.), «Глобалізаційні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються» (Тернопіль, 2010 р.), «Глобальна економіка в посткризовий період та Україна» (Тернопіль, 2011 р.), «Посткризовий розвиток світової економіки та Україна» (Тернопіль, 2012 р.), «Міжнародна економіка у XXI столітті» (Тернопіль, 2013 р.), «Актуальні проблеми міжнародних економічних відносин: фінансові стратегії та інституційні системи міжнародного співробітництва» (Тернопіль, 2013 р.), «Економіка України в умовах глобалізації і регіоналізації» (Тернопіль, 2014 р.), «Економічні трансформаційні процеси в постсоціалістичних країнах» (Київ, 2014 р.), «Україна в процесі імплементації угоди про Асоціацію з ЄС» (Тернопіль, 2015 р.), «Проблеми глобалізації та регіоналізації світової економіки» (Тернопіль, 2016 р.), «Напрями стійкого зростання у світовій економіці» (Тернопіль, 2017 р.), «Економіка та соціум: сучасний фундамент розвитку людства» (Лейпциг, ФРН, 2017 р.), «Сучасні економічні дослідження: кооперація, банківська діяльність, державне управління в децентралізованому середовищі» (Кельце, Республіка Польща, 2017 р.).

Результати дослідження апробовано під час проведення: Форуму «Україна-країни Африки: культурно-освітній та соціально-економічний діалог» (Тернопіль, 2018 р.); круглий стіл «Україна – країни Африки: глобальні виміри співробітництва» (Тернопіль, 2017 р.); проведення наукового семінару «Альтернативні виклики розвитку глобальної економіки» (Тернопіль, 2016 р.); засідання круглого столу «Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом: міфи і реалії» (Тернопіль, 2017 р.); панельної дискусії «Світова економіка в XXI столітті: трансформація геополітичних інтересів, геоекономічні стратегії та проблеми наднаціонального регулювання» (Тернопіль, 2017 р.); в дискусійному клубі за підтримки Представництва Європейського Союзу в Україні «Чи є місце молоді України в Європейському просторі?» (Тернопіль, 2017 р.).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 48 наукових праць загальним обсягом 62,36 у. д. арк., з яких автору належить 61,73 у. д. арк., у тому числі: 1 одноосібна монографія, 4 публікації у колективних монографіях, 24 статті – у наукових фахових виданнях (з яких 15 статей – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз), 2 статті – у інших виданнях, 17 публікацій за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг

дисертаційної роботи становить 456 сторінок, з них 392 сторінок основного тексту. Дисертація містить 16 таблиць, 70 рисунків та 6 додатків на 26 сторінках. Список використаних джерел налічує 423 найменувань на 38 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретико-етимологічні засади дослідження цивілізаційного розвитку альтерглобалізації» здійснено синтез ключових методологічних детермінант теорії розвитку світу в моделі альтернативного розвитку; розкрито етимологію глобалізації, технографію становлення та напрями концептуалізації її теорії; окреслено системні характеристики неоліберальної моделі глобальної економіки з позицій міжцивілізаційних загроз.

Проведене дослідження підтвердило, що глобальна структурна криза сприяла трансформації існуючої моделі розвитку глобальної економіки та поставила під сумнів її дієздатність в сучасних умовах. Об'єктивна необхідність зміни світового порядку відобразила інституціональну недосконалість економічних систем та обумовила актуальність обґрунтування альтернативної парадигми розвитку, що підтверджено аналізом альтернативних складників основних теоретичних моделей глобального розвитку. Запропоновано розглядати категорію альтернативності як доповнюючу історичну тенденцію з соціальною і політичною опорою в суспільстві; цілісний проект майбутнього; формулювання і реалізацію політики протистояння поширеному в країні або світі типу розвитку чи домінуючому соціально-політичному блоку в межах такого типу розвитку. Обґрунтовано, що парадигма альтернативного розвитку є закономірною, легітимною і потенційно системоутворюючою моделлю і вектором макроісторичної ситуації в світі наприкінці ХХ ст. (рис. 1).

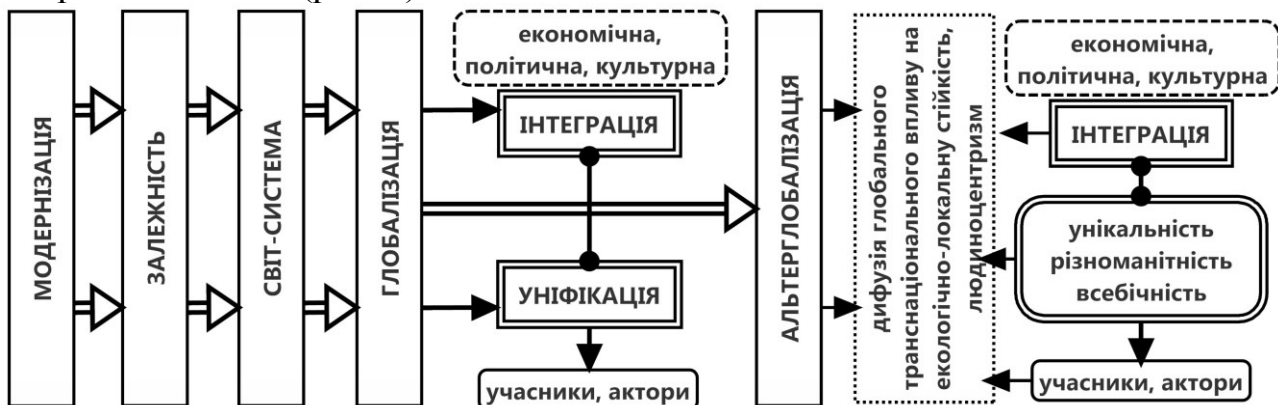

Рис. 1. Інтерпретація розвитку та становлення теорії альтерглобалізації

На основі дослідження існуючих підходів щодо тлумачення сутності процесів альтерглобалізації запропоновано авторське розуміння альтерглобалізації як процесів всесвітньої альтернативної економічної, політичної та культурної інтеграції, які спрямовані на дифузії глобального транснаціонального впливу, екологічно-локальну стійкість та людиноцентризм. На відміну від глобалізації, яка орієнтована на отримання конкурентних переваг від глобальної уніфікації, процеси альтерглобалізації спрямовані на

отримання переваг завдяки унікальності, різноманітності та всебічності розвитку їх учасників. Аргументовано, що процеси альтерглобалізації поступово і незворотно витісняють процеси глобалізації (рис. 1), тим більше, що транснаціональні корпорації виробили власну філософію ведення бізнесу, яка робить їх повноцінними глобальними гравцями.

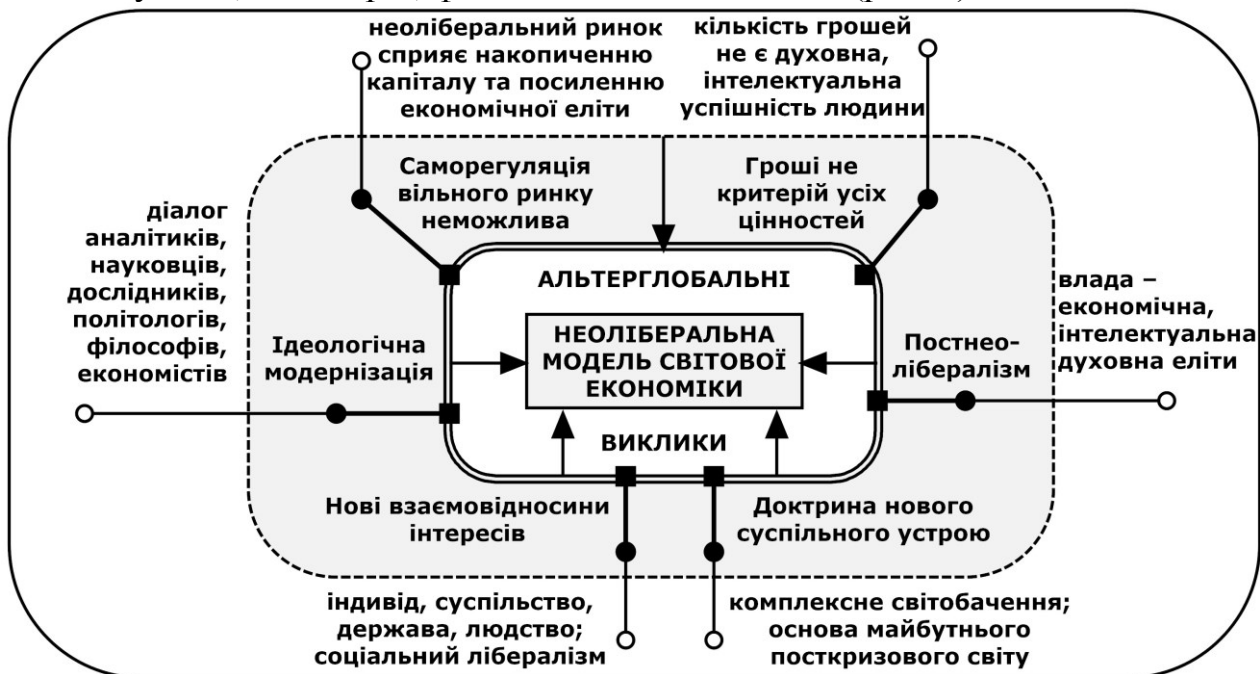
Систематизація теорій глобалізації, які сформувалися на базі наукових традицій і досліджень, дала змогу розробити технографію їх становлення (рис. 2). На цій основі виокремлено домінантні напрями концептуалізації та характерні риси кожного з них.

Рис. 2. Технографія становлення теорії глобалізації

З'ясовано, що основою першого напрямку – дослідження у сфері менеджменту, що розвиваються з 60-х рр. XX ст., – є феномен мультинаціональних корпорацій, які першопочатково виникли як управління забезпеченням конкурентоспроможності великих американських мультинаціональних компаній. Аргументовано, що соціальні і культурологічні теорії, які розвинулися у 60-х рр. XX ст. і сконцентрувалися на виявленні системних змін у характері комунікацій, сформували другий напрям дослідження. Встановлено, що значний вплив на розвиток теорії глобалізації мали енвайроменталістські рухи, які пропагували концепцію розуміння Землі та її ресурсів як сутності, що має свої межі. Доведено важливість досліджень розвитку міжнародної економіки і політики після Другої світової війни та

розробки парадигми «розвиток як модернізація», зокрема поширення інститутів модернізації, у формуванні сучасних теорій глобалізації. Із врахуванням особливостей сучасного розвитку суспільства та впливу розвитку інформаційних технологій й зміни характеру виробництва на структуру соціальних відносин та систему цінностей, доповнено схему технографії теоретичними концепціями, зокрема: постіндустріального суспільства, суспільства третьої хвилі, епохи великого розриву, розлому епох, постмодерну та ін. Обґрунтовано місце і роль теорій детериторизації і глокалізації у підтвердженні суперечливості глобалізації. Доведено, що системні виклики неоліберальної моделі світової економіки поглибили суперечності глобалізації. Встановлено, що об'єктивна закономірність транснаціоналізації реалізується переважно в межах теорії неолібералізації, а неоліберальна концепція базується на принципі саморегулювання ринкової економіки, вільної від зайвої регламентації держави. Саме тому домінування ідей неолібералізму в останні десятиріччя призвело до дисгармонії економіки з системою соціальних відносин, а соціальні зв'язки інтегрувались в економічну систему, що у підсумку істотно вплинуло на суспільний розвиток. Проведене дослідження дало змогу сформулювати основні альтерглобальні виклики неоліберальної моделі світової економіки, які враховують ідеологічні, культурно-інтелектуальні, монетарні, фінансові та інші аспекти (рис. 3).

Рис. 3. Альтерглобальні виклики неоліберальної моделі світової економіки

Констатовано, що в умовах альтерглобальних викликів стратегії соціально-економічного розвитку країн повинні враховувати небезпеку глобальних ризиків, а відтак створити ефективну систему забезпечення національної безпеки, підтримки макроекономічної стабільності та зростання інвестиційної активності, консервативної бюджетної політики, раціонального регулювання валютного курсу та інфляції, поліпшення якості людського капіталу, узгодженість дій державних і суспільних інституцій з вибору та підтримки перспективних наукових досліджень і технологій для досягнення стратегічних цілей. Приймаючи до уваги системні виклики неоліберальної

моделі світової економіки, у роботі аргументовано, що динамічні стратегії розвитку мають бути альтерглобальними з урахуванням таких процесів: синхронізації економічних циклів і криз, які не матимуть штучних кордонів; поетапного утвердження постіндустріального економічного способу виробництва з характерним набором і його порядковим співвідношенням; чіткого розмежування ринкових і неринкових секторів економіки; зміни співвідношення реальної та «віртуальної» економіки, що відображає пропорції відтворення у деформованій реальності фінансово-кредитних цінностей, які переміщуються за адміністративними закономірностями та рівнями культурної інтеграції та глобальної соціальної поляризації. На основі систематизації методологічних підходів до критичної оцінки процесів глобалізації (табл. 1) обґрунтовано, що невизнання сприятливих наслідків глобалізації пов'язане з тим, що сили глобальних економічних трансформацій виступають проти використання необхідних регуляторних інструментів; сприяють створенню транснаціональних утворень, які підривають суверенність і стабільність держави; суперечать потребам суспільств і є практично неконтрольованими.

Таблиця 1

Базові критичні зауваження процесів глобалізації

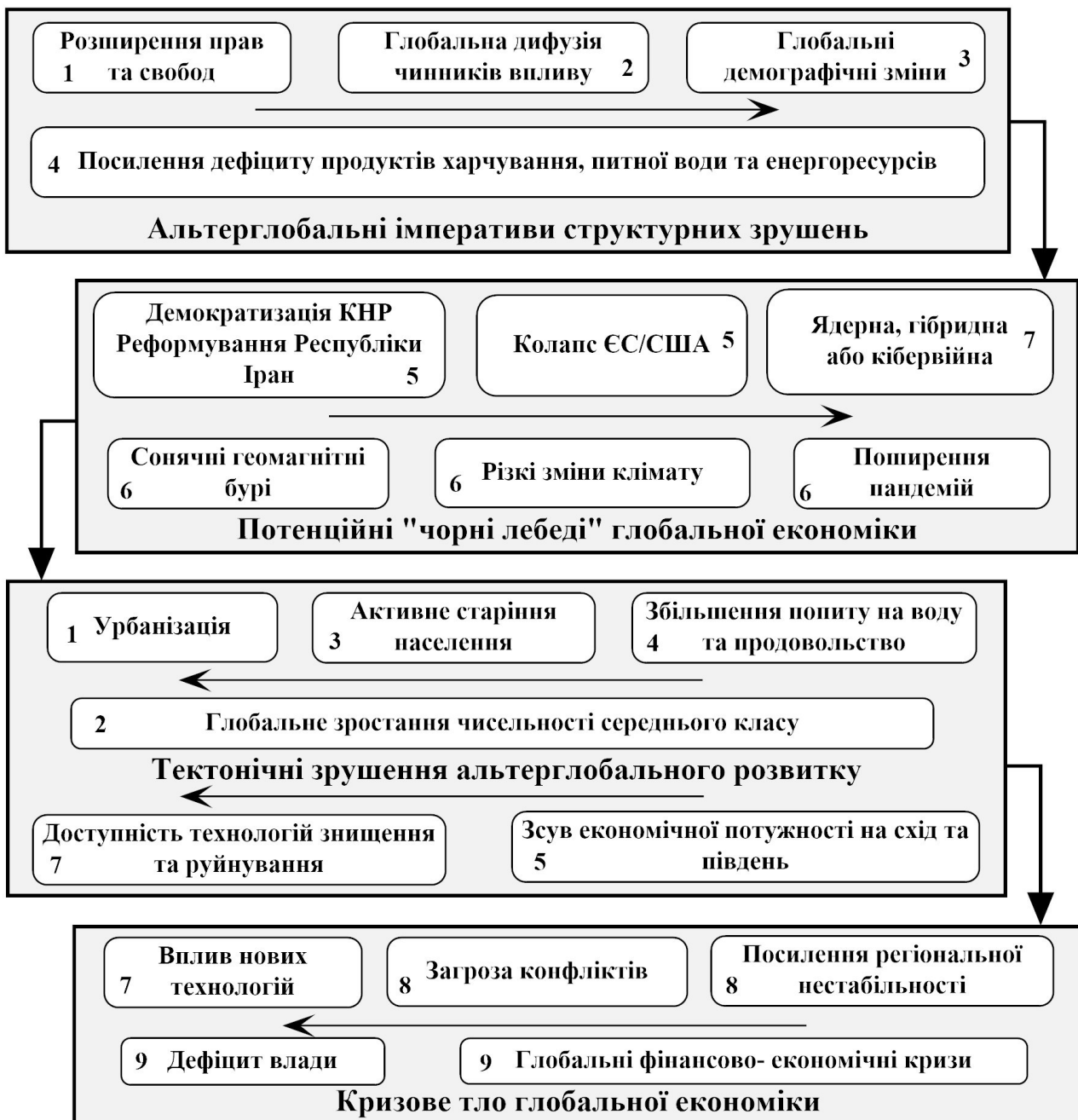
№ пп	Суперечності	Негативні наслідки глобалізації	Представники
1.	Специфічна інтеграція	Стратифікація світової спільноти	Т. Інголд, П. Сандерс
2.	Вашингтонський консенсус	Вільноринкова економічна самостабілізація, що досягається, є архаїчною	Д. Стігліц Дж. Вільямсон, Д. Родрік
3.	Неконкурентоспроможність	Ефективність виробництва відкриває кордони та знижує конкурентоспроможність закордонних експортерів	М. Портер, Р. Саллі
4.	Дисбаланс	Все важче стримувати баланс сил трьох регіональних блоків – Північної Америки, Європи, Східної Азії	Г. Колодко П. Хіртст, В. Томпсон
5.	Вільний ринок	Побудова вільного ринку для товарів, а не для капіталів (ринок капіталів нестабільний, існує потреба державного контролю за обмінними курсами)	Я. Бхагваті, П. Кругман
6.	Відтік капіталу	Допуск демпінгових товарів дає відтік вільного капіталу	П. Бьюкенен
7.	Вестернізація	Ймовірність незахідного світу перейти до фази глобалізації, не відчувши впливу вестернізації	С. Хантінгтон, Ш. Кіршнер

Такий підхід дав змогу виокремити негативні наслідки глобалізації: стратифікація глобальної економіки; архаїчність вільної ринкової економічної самостабілізації; конфронтаційна реальність глобальної економіки; неконкурентоспроможність економіки за умови її надмірної відкритості; зростання розриву між полюсами багатства та бідності; висока соціальна ціна інтеграції країн, що розвиваються, у глобальний економічний простір; криза робочих місць і масові звільнення у розвинених країнах; екологічна деградація та значне забруднення навколишнього середовища; просторові асиметрії розвитку науки і техніки; міжнародний тероризм; витіснення локальних

культур; криза демократії. Обґрунтовано роль альтерглобалізації у вирішенні цих створених або загострених глобалізацією проблем.

У другому розділі «**Методологія оцінки концептуальних параметрів альтерглобалізації**» розкрито інституційне забезпечення та концептуальну модель економічних імперативів процесів альтерглобалізації; проведено конкретизацію та верифікацію тлумачення домінантних принципів і закономірностей альтерглобалізаційних процесів; обґрунтовано концептуальні положення методологічних підходів для моделювання та прогнозування альтерглобального розвитку.

Дослідження особливостей формування альтерглобальної моделі розвитку світової економіки дало змогу виокремити імперативи, сила впливу яких зростатиме у часі (рис. 4).

Рис. 4. Концептуальна модель предметної сфери дослідження альтерглобалізації

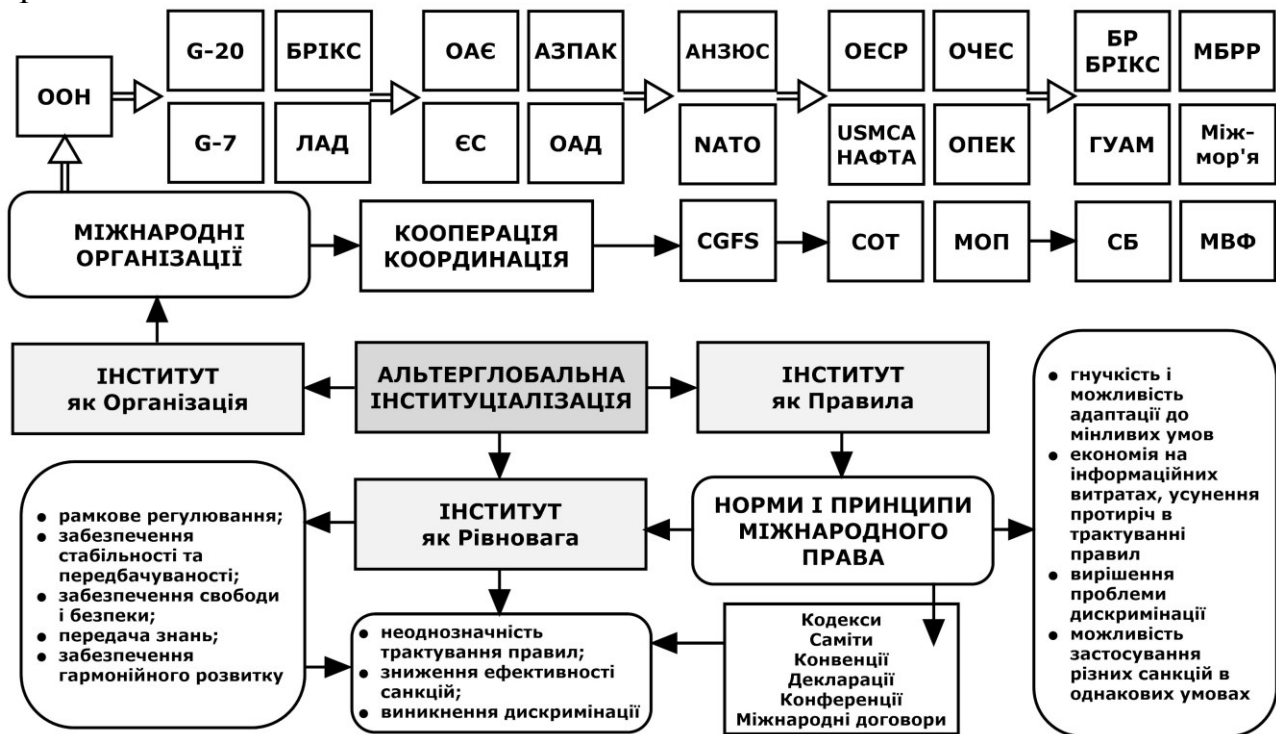
У роботі здійснено поділ імперативів на такі групи : імперативи структурних зрушень (глобальне розширення прав та свобод, дифузія глобального впливу, демографічні зміни та нестача продовольства і ресурсів); тектонічні зрушення альтерглобального розвитку, які розглядаються як точки біфуркації розвитку світової економіки, що потребують зміни глобальної моделі розвитку на альтерглобальну (доступність технологій, старіння населення, урбанізація тощо); потенційні «чорні лебеді» (пандемії, зміна клімату, економічні колапси, війни та геополітичні зміни); кризове тло глобальної економіки. Зазначені загрози в умовах поглиблення глобальної нестабільності та суперечності в економічних інтересах можуть призвести до краху існуючого економічного порядку. Наприклад, зростаюча багатополарність може забезпечити як підвищення стійкості світового економічного порядку, так і призвести до його занепаду. Аргументовано, що основна дилема полягає в тому, що такі диспропорції або призведуть до світового розпаду та колапсу, або центри зростання, що розвиваються, забезпечать стійкість глобальної економіки. Разом з тим, відсутність потужного економічного центру також може спровокувати нестабільність глобальної економіки.

Обґрунтовано важливість глобальної інституціоналізації, адже поряд з кількісними характеристиками глобалізації (обсяги зовнішньої торгівлі, прямих та портфельних інвестицій, темпи зростання ВВП тощо) існують і якісні – процеси інтернаціоналізації, регіоналізації та глобальної інституалізації. В процесі дослідження встановлено, що відсутня однотайність щодо системи інститутів ефективності економічної діяльності, адже на сучасному етапі розвитку глобальної економіки, поряд з інститутами держав, активними її учасниками виступають і суверенні й несuverенні недержавні інститути (організації, ТНК, ліги, спілки, рухи тощо). Аналіз трансформацій глобальних інститутів в альтерглобальному вимірі дозволив визначити основні методологічні підходи щодо встановлення ролі траєкторії минулого розвитку для розвитку інститутів: (1) в суспільстві функціонує еволюційний механізм селекції найефективніших інститутів за критерієм суспільного ефекту; (2) виживають не обов'язково найефективніші інститути і траєкторія розвитку в минулому не завжди була оптимальною. Наголошено, що траєкторії попереднього розвитку враховують вплив зовнішнього середовища на соціально-економічні явища та процеси, і саме це середовище спрямовує їх розвиток за певною траєкторією. Відтак середовище включає в себе локальних виробників та мегарегіональних учасників, які намагаються раціонально побудувати вигідну та економічно сприятливу модель взаємодії на засадах інтеграції та локально-екологічної сталості. Щодо загальної взаємодії суспільства та економіки, то тут відтворюються соціальні і культурні інститути минулого, поступово змінюючи їх.

Зазначене дозволило сформуванню структурно-функціональну схему інституціонального базису забезпечення процесів альтерглобалізації, в якій залежність від траєкторії розвитку представлено таким чином: (1) існує початкова сукупність інститутів, яка обумовлює глобальні асиметрії; (2) в межах діючих інститутів створюються організації та групи, які отримують вигоду; (3) формується ідеологічний базис структури суспільства, що описує

дисфункціонування економіки; (4) постулюється політика посилення впливу функціонуючих інститутів та організацій, діючих стимулів та бар'єрів (рис. 5). Встановлено, що джерелом дискретних інституційних змін є війни, революції, завоювання і стихійні природні лиха, техногенні катастрофи, які порушують безперервність розвитку інституцій, тому дискретні зміни забезпечують радикальні зміни формальних правил за погодження кожної із сторін. Кризові суспільні проблеми можна розв'язати за допомогою перебудови політичних інститутів, але для цього інституційна структура суспільства повинна забезпечити можливість компромісу між учасниками. Якщо в суспільстві відсутні інституційні межі вирішення конфліктів та інститути-посередники, тоді агенти інституційних змін можуть сформувати коаліцію для вирішення кризи силовими методами.

Рис. 5. Структурно-функціональна схема інституціонального базису забезпечення процесів альтерглобалізації

У дисертації обґрунтовано, що сучасний етап альтерглобалізації спрямований на визнання імперативного характеру глобалізації, проте переорієнтованого на мінімізацію загострення глобальних проблем, який може бути досягнутий через відповідність усіх міжнародних, національних і регіональних інститутів економічної політики основним принципам альтерглобалізації (рис. 6). Запропоновані принципи мають ґрунтуватись на засадах соціального партнерства, соціально-екологічного захисту та функціонуванні інституту соціальної держави і реальних демократичних цінностях. Проведений компаративний інституціональний аналіз дозволяє стверджувати про антагонічність принципів альтерглобалізації щодо принципів глобальної корпоративної економіки, імперативи розвитку якої формують: самозміцнюючі мотиви приватизації та монополізації ресурсів спільної спадщини; централізації влади та компетенцій учасників, захищених від юридичної відповідальності за наслідки своїх рішень; «живу» і «мертву» конкуренцію, яка поділяє світ на переможців і переможених; безвідповідальну екстерналізацію витрат; знищення

культурного, біологічного та економічного різноманіття; ігнорування загрозливих для здоров'я людини і довкілля ризиків. Певною мірою цим обґрунтовується доцільність заміни інститутів корпоративної глобалізації альтерглобальним інститутом, який буде ефективнішим у задоволенні потреб людей і майбутнього розвитку.

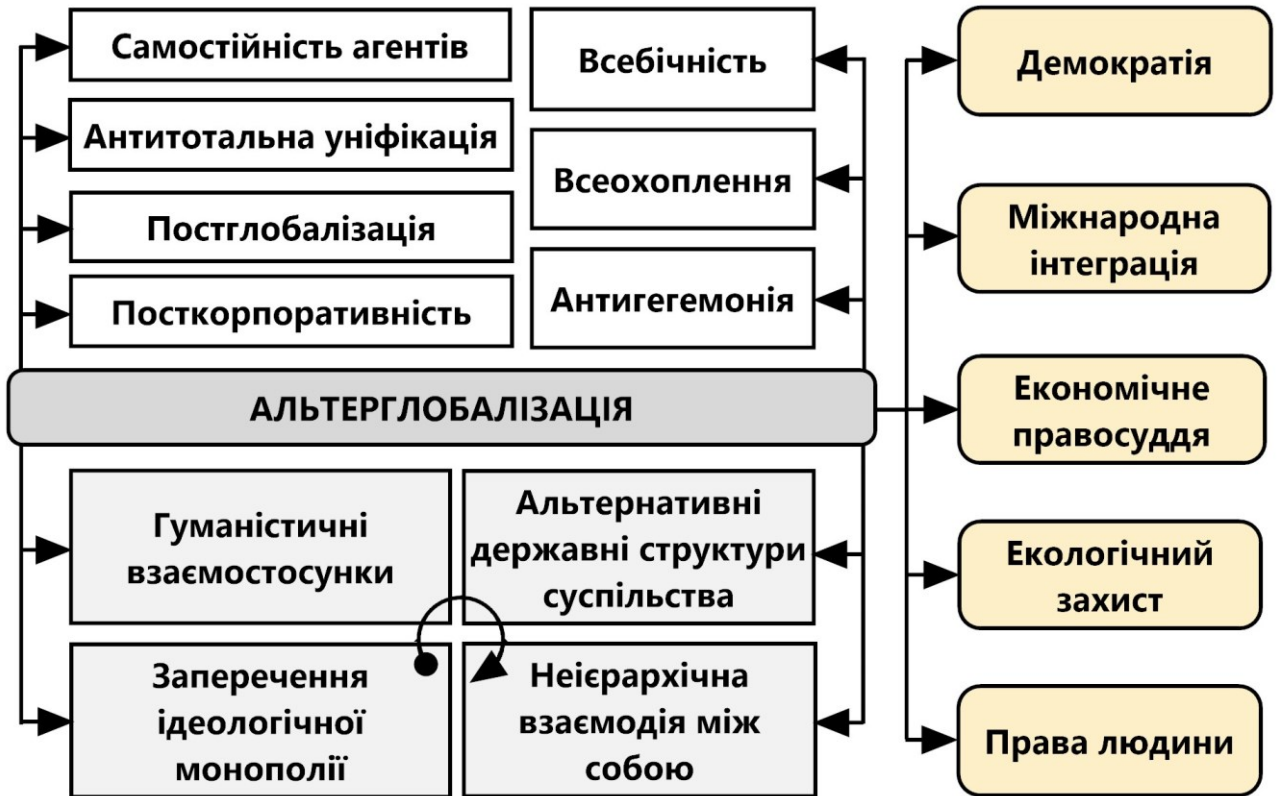
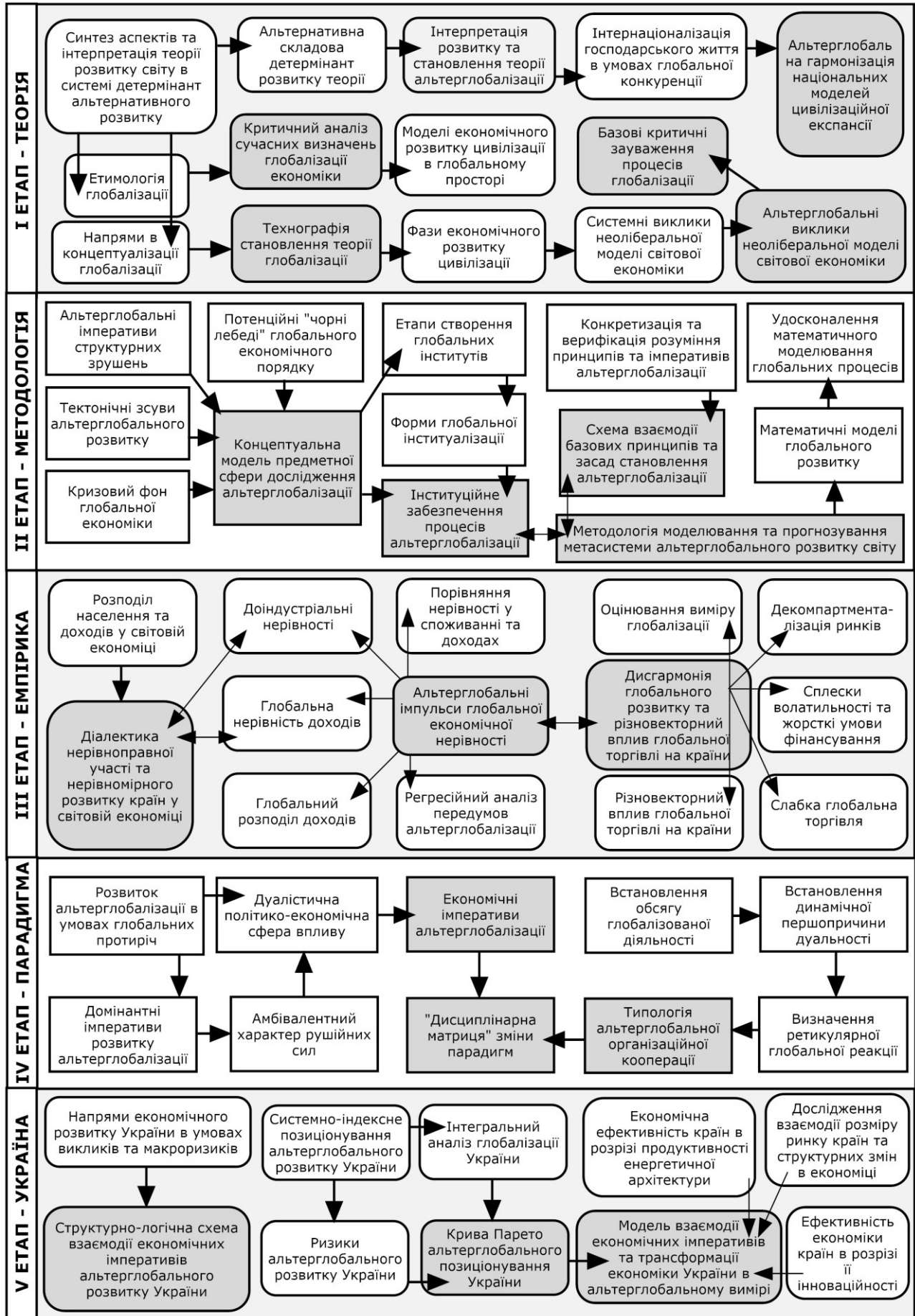

Рис. 6. Схема взаємодії базових принципів та засад становлення альтерглобалізації

Доведено, що метою альтернативи глобалізації є втілення нових принципів функціонування глобальної метасистеми, які базуються на засадах соціального партнерства, соціально-екологічного захисту та інституті соціальної держави і реальних демократичних цінностях. Виходячи з того, що сталість і безпека розвитку ґрунтуються на основних принципах альтерглобалізації, запропоновано структурно-логічну схему дослідження економічних імперативів процесів альтерглобалізації (рис. 7). Розроблена схема включає п'ять етапів дослідження: систематизація та узагальнення теоретичних положень; обґрунтування методологічних засад дослідження економічних імперативів процесів альтерглобалізації; проведення аналітико-прогностичних розрахунків і обґрунтування висновків; формулювання теоретико-методологічної моделі процесів альтерглобалізації під впливом економічних закономірностей розвитку глобальної економіки; концептуалізація стратегій альтерглобального розвитку України в альтерглобальному середовищі.

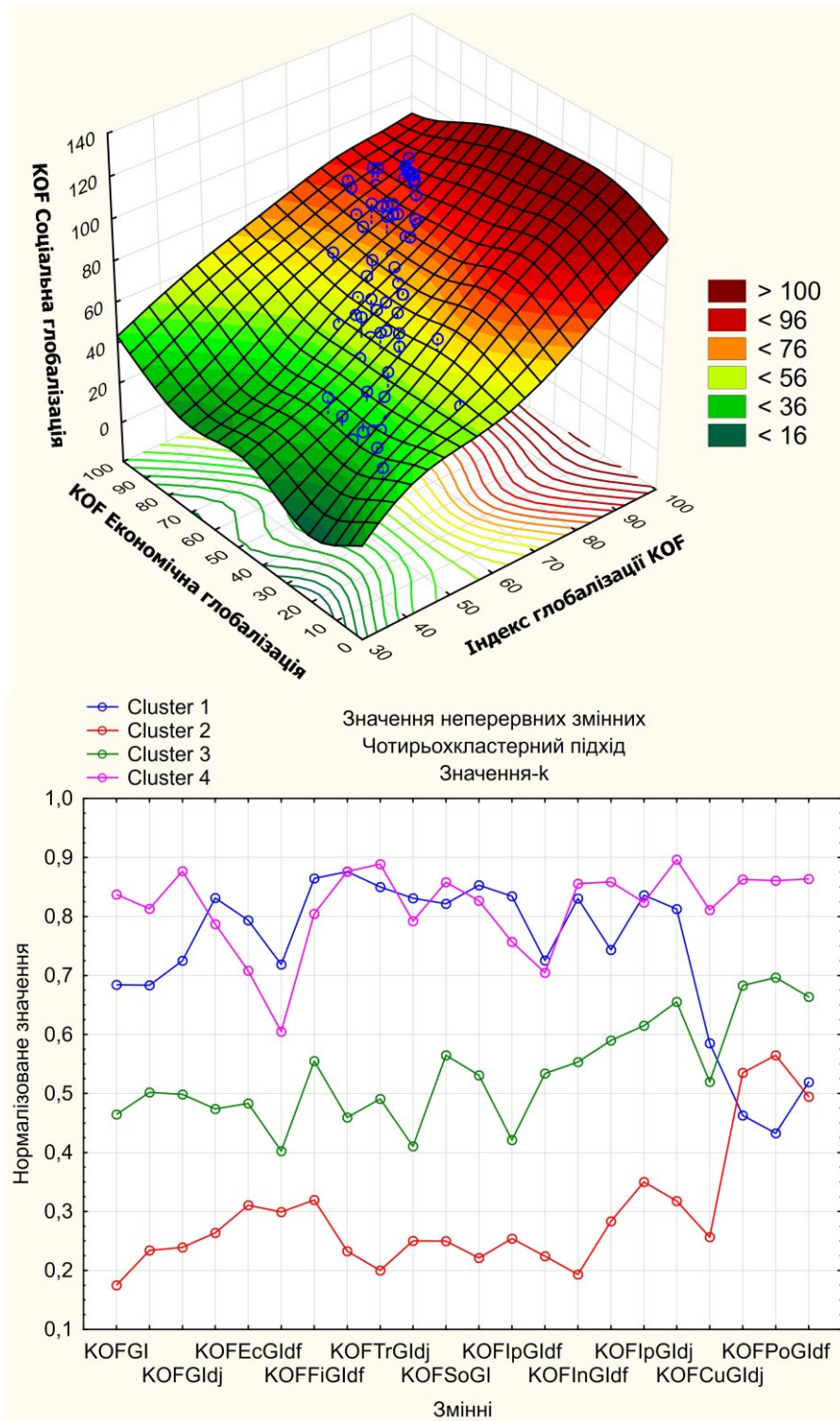
У третьому розділі «Поляризація та дивергенція глобальної економіки в альтерглобальному вимірі» ідентифіковано діалектику нерівноправності участі у глобальній економіці та диспропорцій розвитку країн; виявлено альтерглобальні імпульси подолання глобальної економічної нерівності; оцінено ступінь дисгармонійності глобального розвитку та вектор впливу глобальної торгівлі на національні економіки.

Рис. 7. Структурно-логічна схема дослідження економічних імперативів процесів альтерглобалізації

З метою ідентифікації країн за рівнем залучення у глобальну економіку на основі емпіричного аналізу з'ясовано діалектику їх нерівноправної участі. Обґрунтовано, що цей процес має історичні передумови, зокрема в частині розподілу доходів між країнами, а основними його тенденціями виокремлено такі: наприкінці першого тисячоліття Азія, Африка та Латинська Америка разом становили 82% від загальної чисельності населення світу та 83% обсягу світових доходів; в другій половині другого тисячоліття спостерігалися зміни, частково пов'язані з першим етапом європейської колоніальної експансії кінця XV ст. у Карибському басейні та Америці; у XIX ст. еволюція міжнародного економічного порядку призвела до глибоких змін у балансі економічної та політичної влади; розподіл світу на багаті промислово розвинені країни та бідні країни, що розвиваються, став наслідком промислової революції у Великобританії наприкінці XVIII ст., виникненням нової форми колоніалізму на початку 1800-х років, революції у транспорті та комунікаціях в середині XIX ст.; відбувся поділ країн на індустріальні країни-експортери промислових товарів (переважно з помірним кліматом), а також неіндустріальні країни-експортери сировинних товарів (з тропічним кліматом); посилювалася залежність країн Азії, Африки та Латинської Америки від індустріальних країн Західної Європи; відбулася деіндустріалізація та уповільнення розвитку країн, що розвивалися, та індустріалізація і динамічний розвиток індустріальних країн. Зазначені світові події частково збігалися в часі, трансформуючи світові господарські зв'язки і національні економіки та створили закономірності спеціалізації у виробництві, пов'язані з поділом праці через торгівлю, посилену імперіалістичною політикою. Встановлено, що така трансформація тривала близько 130 років, а новий міжнародний економічний порядок був визначений наприкінці 50-х рр. XX ст.

З метою більш ґрунтовного дослідження проведено просторовий аналіз глобалізації світової економіки в розрізі основних субіндексів КОФ, що дало змогу сформулювати кластери країн та з'ясувати особливості їх групування (рис. 8). Виявлено, що значна частина країн світу, які індустріалізуються, сконцентрована у групах, де економічне зростання пов'язано із структурними змінами у виробництві та зайнятості, навіть якщо це не сприяло покращенню умов проживання для більшості людей. Імперативами концентрації визначено розмір країни, її динаміку економічного зростання та історію становлення. Аргументовано, що відставання слаборозвинених країн (СРК) у розвитку є основним проявом міжнародної нерівності у світі загалом та в мегарегіонах країн, що розвиваються. Проведений аналіз засвідчив, що існує аналогічна диференціація у національних економіках, тому що ринкові відносини та лібералізація переважно посилюють диспропорції через кумулятивний причинно-наслідковий ефект створення під дією ринкових сил корисних або шкідливих економічних циклів. Внутрішні регіони з кращими природними ресурсами, фізичною інфраструктурою, кваліфікованою робочою силою зростають швидше, залучаючи фінансові, матеріальні, інтелектуальні та людські капітали, тоді як депресивні, переважно старопромислові регіони відстають у розвитку, що є характерним для більшості країн із швидкими темпами економічного зростання.

Рис. 8. Просторовий аналіз глобалізації світової економіки в розрізі основних субіндексів КОФ, 2017 р.

Акцентовано, що інституційні та політичні передумови і чинники в різних країнах відіграють певну роль у формуванні нерівності доходів, тобто нерівність є глобальним імперативом розвитку. Водночас, тенденція до посилення нерівності визначається глобальними ринковими силами та науково-технологічним прогресом, у тому числі інформаційно-технологічною революцією. Компаративний аналіз нерівності у споживанні та доходах для постсоціалістичних і пострадянських країн із середнім рівнем доходу підтвердив, що нерівність споживання майже у всіх країнах є нижчою, ніж

нерівність у доходах, оскільки споживання може бути згладженим у часі, наприклад, через заощадження доходу.

З'ясовано, що з початку процесу індустріалізації у країнах Північно-Західної Європи доходи зростають, а рівень матеріального добробуту в інших країнах світу залишається низьким. Хоча країни загалом орієнтувались на приклад європейської індустріалізації (країни Північної Америки, Океанії та частини Південної Америки, пізніше Японія та країни Східної Азії), інші країни Азії та Африки залишалися бідними. Внаслідок цього зросла глобальна нерівність та відбулося різке зростання нерівності в більшості країн Азії та зменшення її в світовому розподілі доходів населення. Із врахуванням історичного досвіду подолання бідності аргументовано, що глобальна нерівність залишатиметься високою протягом тривалого проміжку часу, а це актуалізує питання альтерглобалізації як альтернативного способу подолання проблеми світової нерівності, за якого бідніші країни можуть досягти більш швидкого зростання. Разом з тим, глобальна нерівність продовжуватиме знижуватись, а індекс Джині досягне в 2035 р. 61,3. Водночас доходи біднішої половини світу продовжуватимуть зростати, а тому глобальний медіанний дохід знову зможе подвоїтись і досягти 4000 інтернаціональних доларів у 2035 р.

Дослідження економічної нерівності, як глобального імперативу, підтвердило її змінність у просторовому вимірі. Для поглибленого аналізу у роботі висунуто та підтверджено гіпотезу про різний вплив бідності на процеси економічного зростання в країнах. Результати аналізу дали змогу виявити щільність зв'язку між показниками та силу його впливу. Враховуючи те, що індекс бідності відображає зростання соціальних проблем кожного восьмого громадянина в розвинених країнах, її наслідки проявляються в довгостроковому або хронічному безробітті, низьких доходах, які є нижчими за національну межу бідності, відсутності фінансових можливостей для придбання житла, у різкому подорожчанні освіти як засобу майбутнього професійного і людського розвитку. З огляду на це можна очікувати на подальше зниження рівня життя у бідних країнах та зростання поляризації (зниження індексу GINI) між високоосвіченою елітою і бідними верствами у багатих суспільствах. Аргументовано, що зростання глобальної соціальної нерівності руйнує соціальну базу політичної стабільності на національному і світовому рівнях. Саме вона є джерелом поширення тероризму, організованої злочинності, корупції, криміналізації влади і бізнесу, поширення соціальних захворювань.

З огляду на те, що використання основних чинників потенціалу зростання обмежене, обґрунтовано необхідність трансформації економічного зростання в покращення добробуту населення. Якщо цього не відбудеться, то країни, що розвиваються, відчуватимуть проблеми з конвергенцією та відставанням від індустріально розвиненого світу. Встановлено причини, чому економічні імперативи потенційного зростання країн, що розвиваються, можуть бути джерелом досягнення та підтримки високих темпів такого зростання протягом певного періоду часу: по-перше, популяції їх населення великі, а рівень доходів низький, що передбачає ефективніше використання потенціалу зростання; по-

друге, демографічні характеристики, зокрема висока частка молоді, припускає збільшення чисельності трудових ресурсів протягом певного періоду і сприятиме економічному зростанню за умови доступності освіти і ресурсозабезпечення; по-третє, розмір заробітної плати значно нижчий в більшості країн, що розвиваються, ніж в інших країнах, що є важливим чинником динамічної конкурентоспроможності; по-четверте, потенціал підвищення продуктивності є вагомим на ранніх стадіях розвитку з екстенсивною маржою – від майже нульової продуктивності в сільському господарстві до позитивних, або низьких показників продуктивності у промисловості чи сфері послуг з подальшим переміщенням робочої сили з низькопродуктивних галузей і секторів до секторів з вищою продуктивністю на інтенсивній маржі. Разом з тим, практика показує, що країни, що розвиваються, не завжди спроможні повністю використати потенціал зростання. У роботі встановлено спільні для більшості країн, що розвиваються, перешкоди: невідповідність потребам інфраструктури, неефективність інститутів, недостатній рівень освіти, нестабільність політики та неналежна якість управління, економічна ізоляція, соціальні конфлікти, екологічні стреси, погіршення умов торгівлі, обмеження доступу до експортних ринків, дефіцит зовнішнього фінансування, глобальна фінансово-економічна криза.

У четвертому розділі «**Альтерглобальні детермінанти парадигми економічного розвитку**» розкрито концептуальні засади розвитку альтерглобалізаційних процесів в умовах посилення глобальних протиріч; окреслено домінантні економічні закономірності альтерглобалізаційних процесів; обґрунтовано безпосередні та приховані прояви альтерглобалізації у контексті корпоративної ідентичності та відповідальності.

Встановлено, що на сучасному етапі домінує ідея економічної глобалізації, яка відрізняється від ідеї системи взаємопов'язаних національних економік, і такий тип взаємодії змінює економічні відносини між державами (рис. 9).

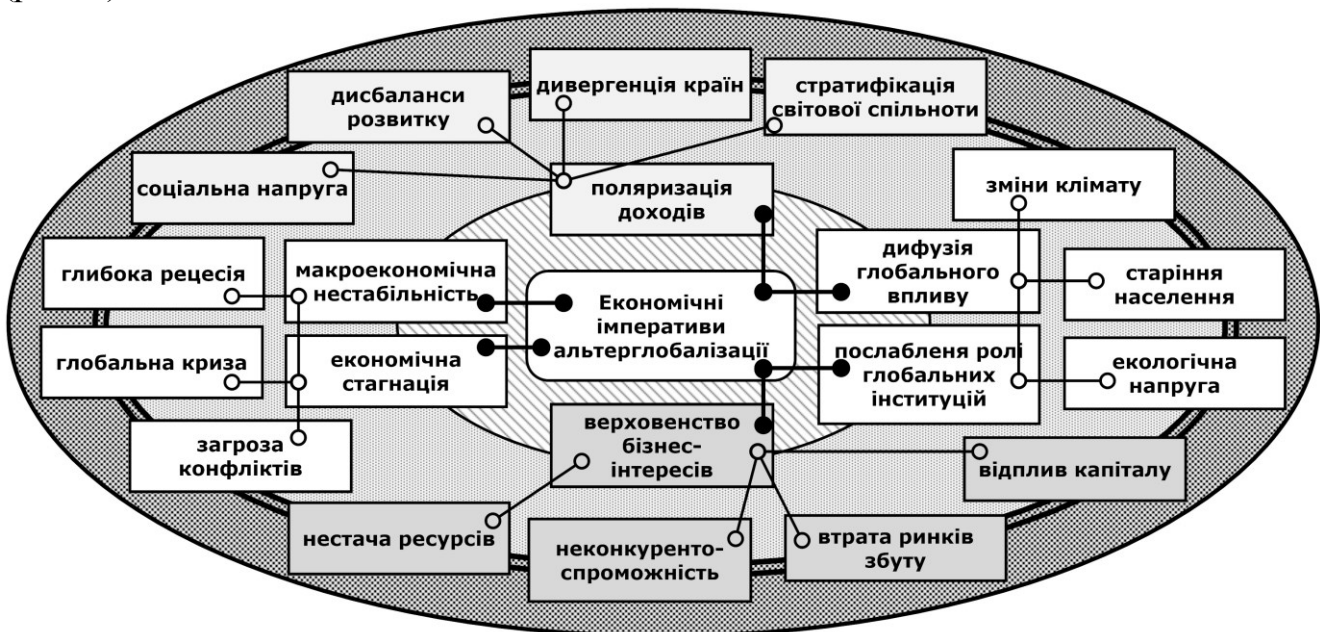
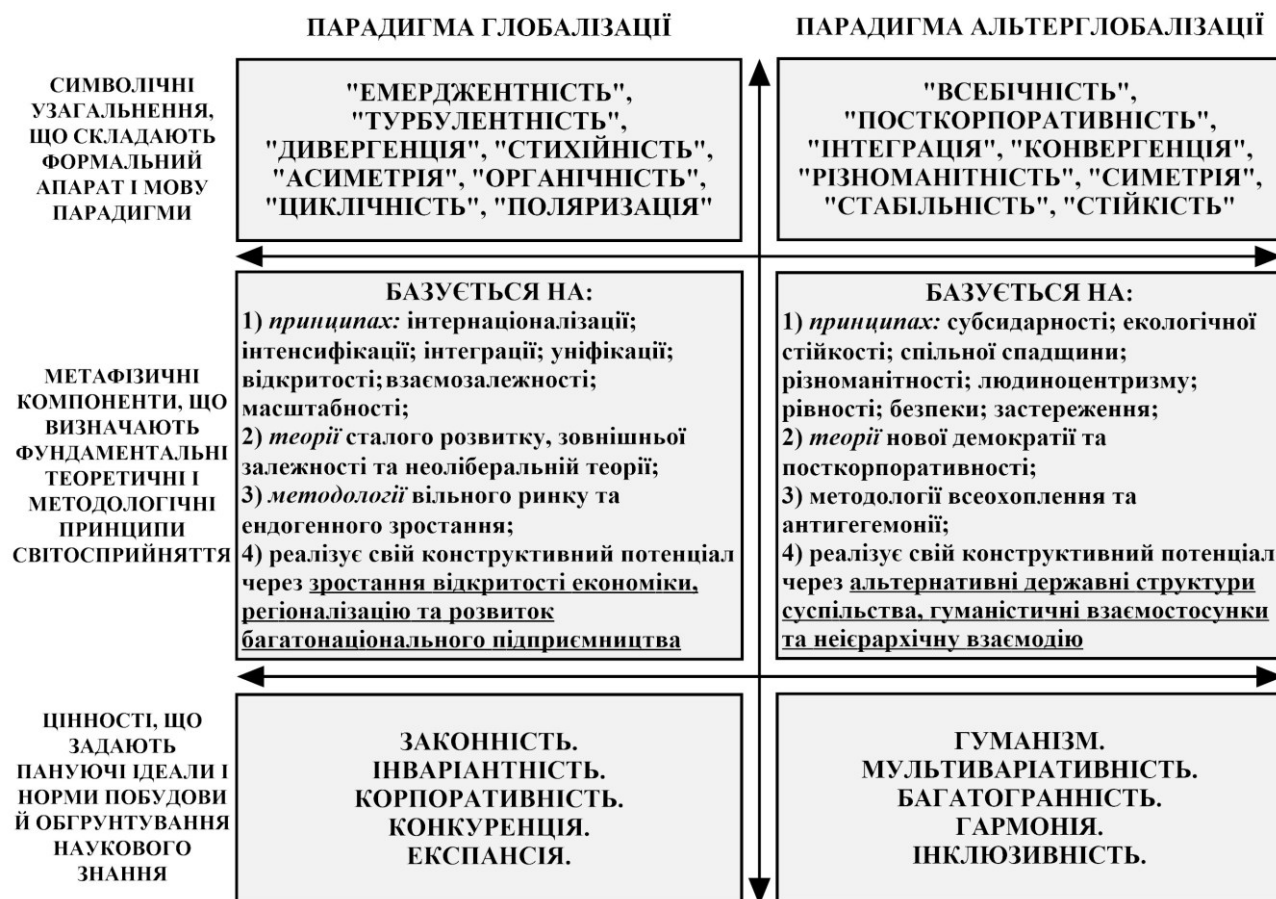

Рис. 9. Економічні імперативи альтерглобалізації

Аргументовано, що роль процесу альтерглобалізації полягає у становленні такого соціально-економічного простору, який дасть змогу людині взаємодіяти з іншими людьми, корпораціями та соціальними структурами, не вдаючись до посередницької ролі власної держави. Наявність окреслених імперативів об'єктивно актуалізує питання розробки нової моделі розвитку світової економіки, яка має бути альтернативною та глобальною. Альтерглобальна модель передбачає втілення нових принципів функціонування світової системи, що ґрунтуються на засадах соціального партнерства, соціального захисту та диверсифікації. Аргументовано, що така модель розвитку світової економіки має увібрати позитивні риси глобалізації, запропонувати вирішення її поточних проблем та заповнити наявні прогалини. У роботі запропоновано власну «дисциплінарну матрицю» зміни парадигм (рис. 10), що включає: символічні узагальнення, які складають формальний апарат і мову парадигми; метафізичні компоненти, що визначають фундаментальні теоретичні і методологічні принципи світосприйняття; цінності, що задають пануючі ідеали і норми побудови й обґрунтування наукового знання.

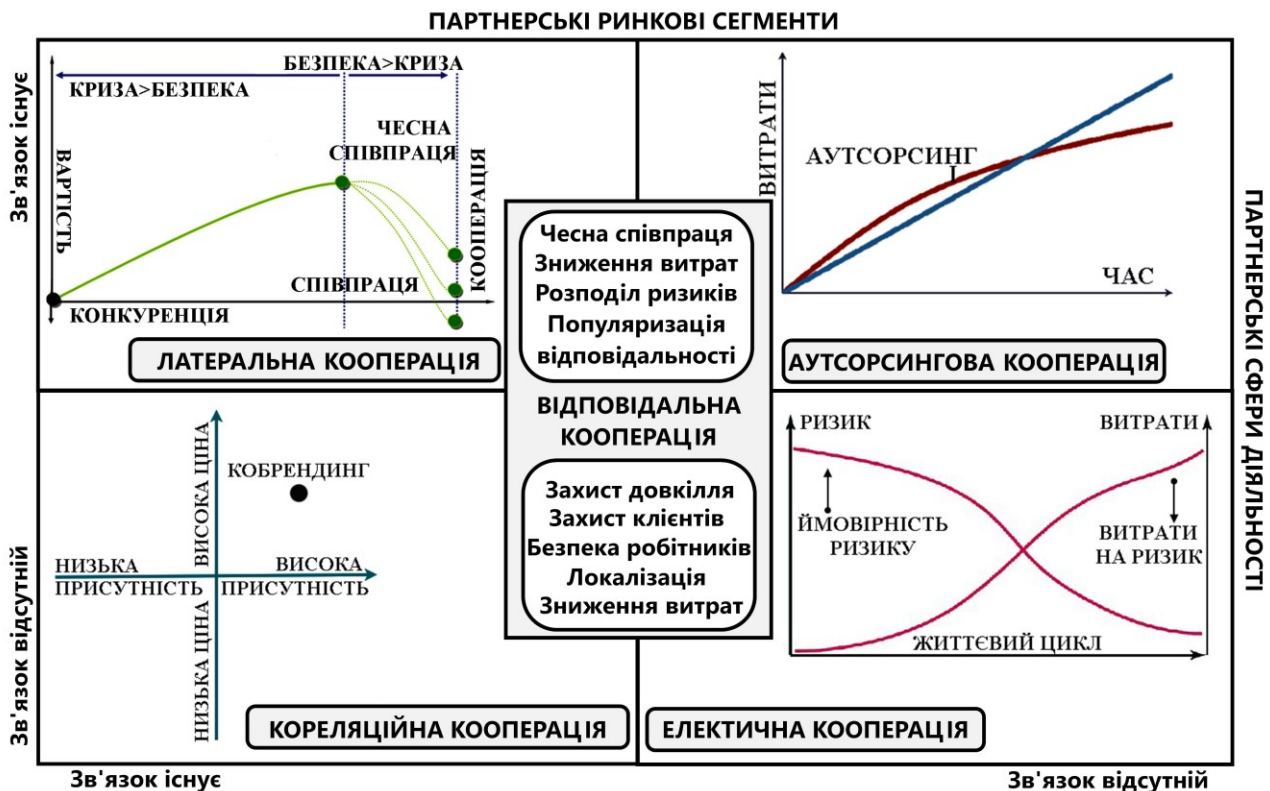
Рис. 10. «Дисциплінарна матриця» зміни парадигм

Сильною стороною альтерглобалізаційної моделі визначено зниження рівня швидкого перенесення економічних збоїв і фінансових криз з одних регіонів світу в інші та надання їм глобального характеру. Іншою важливою рисою альтерглобалізації запропоновано вважати посилення ролі країн, що розвиваються («виникаючих ринків», «виникаючих економік»), які виступають потужними гравцями на глобальному конкурентному ринку. З'ясовано, що альтерглобалізація передбачає своєчасну диверсифікацію економіки та

зниження рівня загрози внутрішніх конфліктів у країнах, адже наявні глобальні проблеми, наприклад, різке збільшення кількості літніх людей та зростаюча потреба в продуктах харчування і воді можуть призвести до дефіциту ресурсів та, відповідно, посилять тенденцію до соціальної фрагментації. Встановлено, що альтерглобалізація найбільш повно проявляється в тому, що намагається гармонізувати ефект економічного розриву, адже дедалі більша частина вироблених в окремих країнах продуктів і послуг створюється на підприємствах або в компаніях, які фізично не належать резидентам відповідних країн. Разом з тим, альтерглобалізація, істотно посиливши традиційні національні системи державного регулювання економіки, може забезпечити створення міжнародних та наднаціональних механізмів регулювання, які б заповнили прогалини, що виникли в результаті глобалізації.

У дисертації підтверджено, що глобалізація змінює роль держави як інституту організації життєдіяльності суспільства, проте наявність торгових глобальних взаємозв'язків свідчить про суперечність національних пріоритетів та глобального масштабу організації не лише економіки, але й суспільного життя загалом. Відтак встановлено такі глобальні протиріччя: провідні держави світу всупереч будь-якому ступеню глобалізації зберігають власний силовий та економічний потенціали; глобалізація посилює нерівність і створює додаткові торгово-економічні можливості великим виробничим компаніям. Великі корпорації для кращого ставлення до довкілля, розвитку синергії, розподілу певних ризиків змушені забезпечити власну корпоративну ідентичність та суспільну відповідальність перед суспільством (рис. 11).

Рис. 11. Типологія корпоративної відповідальності

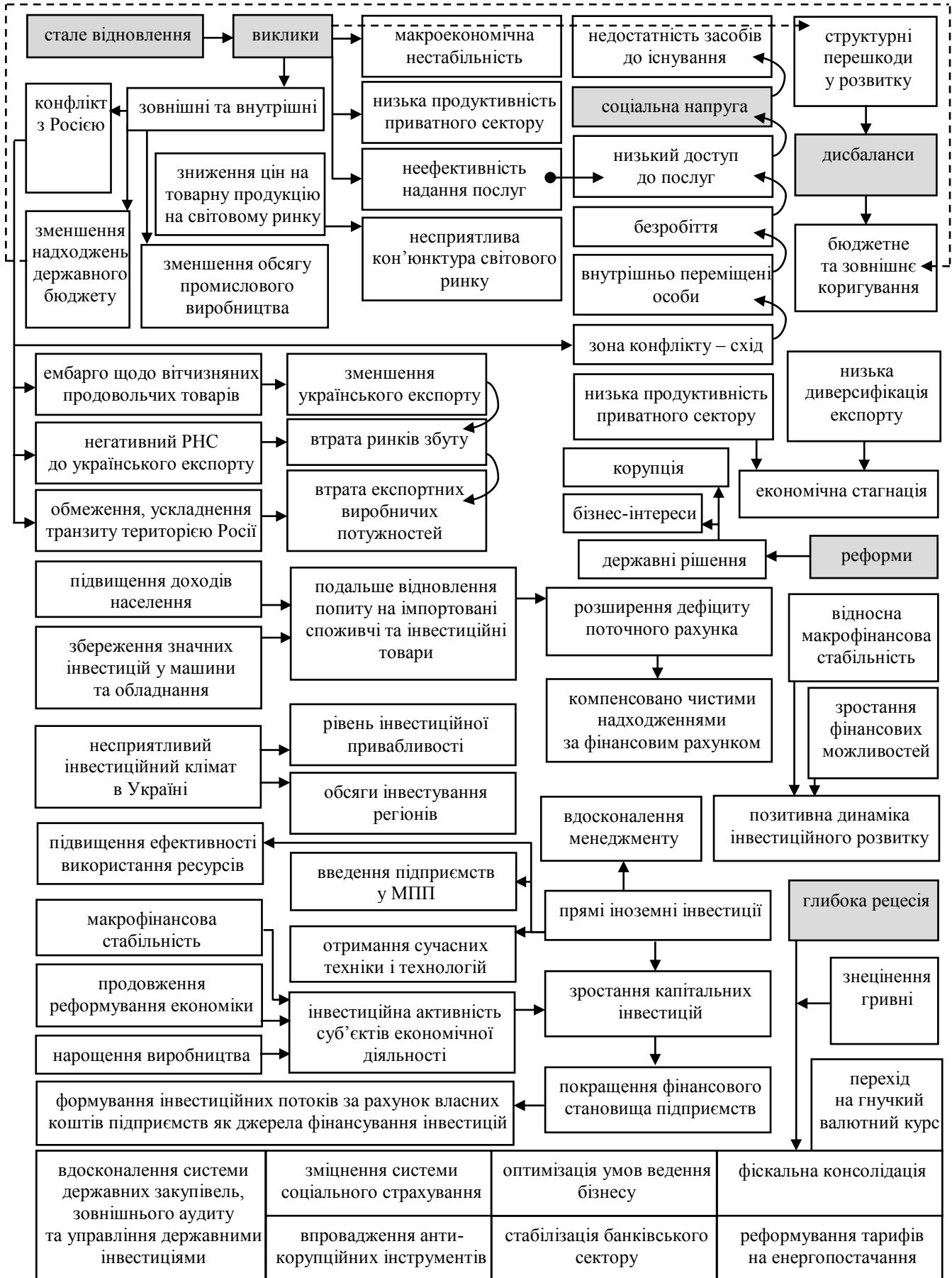
Враховуючи глобальні протиріччя, обґрунтовано важливість формування відповідальної кооперації з різних видів кооперації компаній з метою зміцнення конкурентних переваг кожної із сторін. Зокрема, запропоновано типологію

корпоративної відповідальності, яка поєднує партнерські ринкові сегменти та партнерські сфери діяльності.

У п'ятому розділі «**Трансформаційні особливості розвитку економіки України в умовах альтерглобалізації**» здійснено індексну оцінку альтерглобальних передумов розвитку економіки України; обґрунтовано стратегічні пріоритети і напрями економічного розвитку України в умовах альтерглобалізації; розроблено модель взаємодії економічних імперативів та трансформації економіки України в альтерглобальному просторі.

У ході дослідження встановлено, що соціально-економічний розвиток України визначається протиріччями глобалізації та макроризиками альтерглобалізації. Серед основних викликів, що перешкоджають забезпеченню сталого відновлення та досягненню економічного добробуту, виокремлено: макроекономічну нестабільність, низьку продуктивність приватного сектору, неефективність надання послуг. Аналіз економічних викликів і макроризиків розвитку України та її регіональної поляризації дав змогу запропонувати структурно-логічну схему взаємодії економічних імперативів альтерглобального розвитку України (рис. 12). Такий симбіоз може мати адекватне і реальне виявлення у формі альтерглобалізації.

Оцінка позиціонування України за основними світовими рейтингами дозволила зробити висновок: для України залишаються невирішеними ряд проблем, які не дають змогу суттєво підвищити їй свої позиції. Аргументовано, що Україна має достатньо передумов для реалізації стратегії максимального залучення країни в процеси альтерглобалізації як суб'єкта, а не об'єкта, виходячи з її науково-технічного і ресурсного потенціалу. Доведено, що альтерглобалізація є перевагою для України, адже цей процес враховує національну безпеку та передбачає захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, забезпечує сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам у всіх сферах державної діяльності. Серед найбільш актуальних сфер державної діяльності в Україні виокремлено соціальну політику та систему пенсійного забезпечення, ринок фінансових послуг, податково-бюджетну та митну політики, ринок банківських послуг, інвестиційну політику, монетарну та валютну політики, політику промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, енергетики та енергозбереження. З'ясовано, що найімовірнішими загрозами альтерглобального розвитку України є такі: скорочення внутрішнього валового продукту → зниження інвестиційної та інноваційної активності → зниження науково-технічного та технологічного потенціалу; зростання кредитних ризиків; критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості; низькі темпи розширення внутрішнього ринку; нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером; критичні обсяги зовнішнього і внутрішнього боргів держави; неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; неефективність політики енергозбереження → дорогі енергоресурси та низька їх якість.

Рис. 12. Структурно-логічна схема взаємодії економічних імперативів альтерглобального розвитку України

Виходячи з існуючих передумов та складної соціально-економічної та геополітичної ситуації, розроблено національну макромодель трансформації

економіки України (рис. 13) в альтерглобальному вимірі.

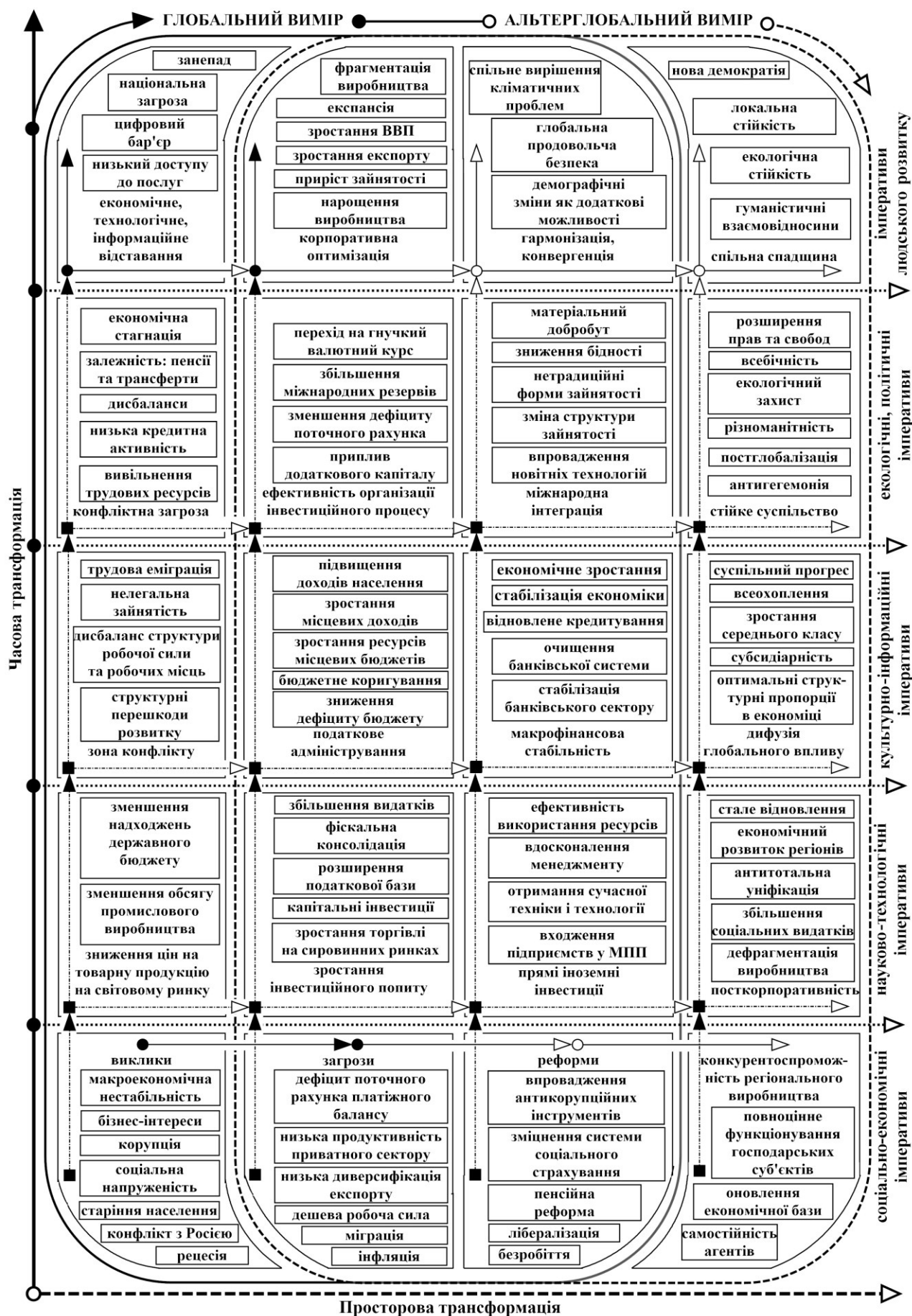

Рис. 13. Модель взаємодії економічних імперативів та трансформації економіки України в альтерглобальному вимірі

Реалізація моделі взаємодії економічних імперативів та трансформації економіки України в альтерглобальному вимірі сприятиме активізації інноваційної та інвестиційної діяльності, стримуванню темпів інфляції, підвищенню доходів населення та рівня фінансування обороноздатності держави. Важливе значення у альтерглобальній трансформації відведено демографічній політиці, адже включення проблеми народонаселення в національну стратегію розвитку не тільки пом'якшить проблеми бідності, але й сприятиме досягненню соціально-демографічних цілей та підвищенні якості життя. Обґрунтовано, що у соціальному плані саме процеси альтерглобалізації орієнтовані на подолання диференціацій за рівнями доходів і якістю життя різних країн, груп і верств населення.

ВИСНОВКИ

В дисертації на основі системного аналізу динамічних змін національної економіки та інституційного середовища структурних трансформацій запропоновано нове вирішення важливої науково-прикладної проблеми – формування теоретико-концептуальних та методологічних засад дослідження економічних закономірностей процесів альтерглобалізації та розроблення на цій основі практичних рекомендацій щодо стратегічного розвитку України. За результатами дослідження сформовано висновки науково-теоретичного та прикладного характеру.

1. Рівень розвитку країни відображається у її соціально-економічному становищі, при якому реальні потреби населення задовольняються через раціональне та стабільно-ефективне використання природних і набутих ресурсів. Теорія модернізації доводить, що проблему відсутності продуктивних інвестицій в країнах «третього» світу можна розв'язати наданням допомоги у вигляді капіталу, технологій та експертизи. Згідно теоретичних положень, структурна диференціація збільшує функціональні можливості сучасних організацій, обумовлює проблему інтеграції і координації діяльності нових інституцій. Основними характеристиками сучасних суспільств є диференціація політичної структури та секуляризація політичної культури з етосом рівності, яка підвищує управлінську здатність політичної системи. Сучасна система комунікації передбачає структурні, соціальні, економічні та культурні модифікації національних закономірностей. Аргументовано, що глобальні системи комунікацій набувають домінантного значення, а нації простіше взаємодіють на державному та особистісному рівнях системної ієрархії.

2. Міждисциплінарний системний аналіз етимології, теорії та концепцій глобалізації виявив істотну розбіжність у розумінні сутності, структури і логіки глобалізаційних процесів, що дає підстави для висновку про неоднозначність і суперечливість взаємопроникнення і співіснування різних соціальних систем в глобальному середовищі. Інтеграційні процеси призводять до об'єднуючих і роз'єднуючих наслідків, через що потужні держави, незважаючи на ступінь участі у глобальній економіці, зберігають і розвивають силовий та економічний

потенціал. За цих умов, національні економіки безпосередньо чи приховано стають об'єктами впливу ТНК.

3. На відміну від світогосподарських зв'язків минулого, глобальна економіка як метасистемне утворення найвищого ступеня еволюційного розвитку є життєздатною системою нестабільного типу з високим ступенем взаємозалежності внутрішніх елементів, формуванням крос-ієрархічних взаємозв'язків та здатністю до самоорганізації за умов: інституціональної детермінації взаємодії суб'єктів різних ієрархічних рівнів; збалансованості інтересів політичної, соціальної, екологічної та науково-технологічної систем. Встановлено, що домінування ідей лібералізму в останні десятиліття призвело до дисгармонії розвитку соціально-економічних відносин. Втім, головна небезпека «примусового лібералізму» для країн, що розвиваються, полягає в звільненні від захисних бар'єрів та заохоченні лібералізації під тиском, особливо коли це перевищує «резерви міцності».

4. Глобальна економіка зберігає залежність від мегарегіональних та національних економік з різними темпами розвитку. Глобальна нестабільність та суперечності економічних інтересів країн-учасниць можуть призвести до руйнування існуючого світового економічного порядку, а зростаюча багатополарність може забезпечити як підвищення його стійкості, так і призвести до його руйнування. У дослідженні зроблено акцент на процесах альтерглобалізації, яка враховує інтереси всіх країн-учасниць, а не на концепції глобалізму, що забезпечує інтереси окремих країн.

5. У розвитку глобальної економіки існують певні вірогідні події («чорні лебеді»), які зумовлюють істотні загрози і яким можна запобігти чи усунути їх за допомогою парадигми альтерглобального розвитку. Обґрунтовано, що до таких подій належать пандемії, кліматичні зміни, економічні кризи, війни та геополітичні кризи. До імперативів структурних зрушень, які визначають альтерглобальну модель розвитку віднесено: глобальне розширення прав та свобод; дифузію глобального впливу; демографічні зміни; дефіцит продовольства і ресурсів. Визначено, що тектонічними зсувами світової економіки, які потребують заміни глобальної моделі розвитку на альтерглобальну є: зміщення економічної потужності на Схід та Південь; урбанізація; глобальне зростання чисельності середнього класу; активне старіння населення; зростання попиту на водні та продовольчі ресурси; доступність технологій самознищення та руйнування людства.

6. Альтерглобальна модель розвитку окреслює нові принципи функціонування світової системи, охоплюючи всі переваги глобалізації для розв'язання її проблем. Альтернативні глобальні зусилля і ресурси потрібно спрямовувати насамперед на залучення та організацію людей, усвідомлення та прийняття ними ризиків, встановлення контролю над життям і ресурсами загального добробуту. Стійкі суспільства є «хорошими сусідами», які приймають участь у кооперативних, мирних і взаємовигідних відносинах за допомогою торговельного, культурного обміну, трансферу інформації та технологій. Об'єктивно необхідна повна трансформація домінуючої ієрархії

цінностей, за якої корпоративні прибутки і створення багатства перебувають на вершині, залишаючи поза увагою стійкість розвитку. Прагнення корпорацій монополізувати право володіння такими істотними ресурсами спільної спадщини, як земля, вода, ліс, вилучення потреб інших щодо них, вважаються неприйнятними. Стійкі громади повинні одночасно захищати права працівників офіційного сектору економіки і задовольняти життєві потреби людей у неформальному секторі, а також безробітних та неповністю зайнятих.

7. Формування методологічних основ глобального моделювання супроводжується активністю геополітичного, екологічного та соціально-економічного прогнозування, пов'язаного із загостренням глобальних екологічних, енергетичних, продовольчих, демографічних проблем. Встановлено, що становище ускладнюється тим, що глобальна економіка перебуває на етапі нестійкого розвитку. Якщо короткострокові моделі направлені на прогнозування кон'юнктурної діяльності, а їх завдання полягає у виборі політики розвитку та розбудови в найближчому майбутньому, то довгострокові моделі орієнтуються на дослідження умов тривалого економічного зростання.

8. У роботі доведено, що зростання і розвиток в глобальному середовищі набувають кумулятивного характеру, при цьому поляризація доходів отримує новий імпульс, хоча і надалі буде спостерігатися асиметрія розвитку глобальної економіки. Аналіз світового досвіду доводить, що потенціал підвищення продуктивності праці вагомійший на ранніх стадіях розвитку з екстенсивною маржою – від майже нульової продуктивності в сільському господарстві до позитивних показників продуктивності у виробництві чи послугах з подальшим переміщенням трудових ресурсів з низькопродуктивного виробництва до галузей і секторів з вищою продуктивністю та інтенсивною маржою. Дослідження показало, що слаборозвинені країни не завжди можуть використати потенціал зростання внаслідок фізичної та інституціональної інфраструктурної нерозвиненості, неефективності інститутів, недостатнього рівня освіти, нестабільної політики та незадовільного управління. Приховані труднощі та структурні зв'язки полягають в економічній ізоляції, соціальних конфліктах, екологічних шоках та зміні клімату. До перешкод розвитку країн світу відносимо погіршення умов торгівлі, обмеження доступу до експортних ринків, дефіцит зовнішнього фінансування чи світову економічну кризу.

9. Економікам країн, що розвиваються, загрожують специфічні проблеми, пов'язані із прагненням досягнення високих темпів економічного зростання, зокрема, це соціальна нерівність між міським і сільським населенням, зростання дефіциту водних ресурсів, потреби у значних інвестиціях у науку і технології для зростання доданої вартості. Хронічний дефіцит ресурсів посилює тенденцію до соціальної фрагментації, тому найнезначніші події можуть ініціювати рух в протилежних напрямках. Втім, незважаючи на нестійку багатополлярність, зростаючий мегарегіоналізм та очікуване уповільнення зростання глобальної економіки, існують перспективи розвитку, залежні від швидкого розв'язання проблем. Протиріччя стратегічних інтересів,

загальна недовіра, а також тактика зниження ризиків за рахунок інших учасників економічного співробітництва істотно ускладнюють становлення і розвиток інституціональної інфраструктури ефективної мегарегіональної безпеки. Стратегічний розвиток інституціональної боротьби з бідністю, створення нових робочих місць та інклюзивного зростання потребує мобілізації національного людського капіталу, поширення освіти і науки, посилення ролі держави в політиці, інститутах та управлінні. Як показало дослідження, країни, що розвиваються, повинні синхронізувати економічне зростання з людським розвитком та соціальними трансформаціями на основі творчої взаємодії держави і ринку, на противагу домінуванню ринкових відносин.

10. Економічне піднесення національних та глобальної економік потребує нових імпульсів, компромісних та прийнятних для більшості країн-учасниць за умов глобальної конкуренції. З урахуванням системних викликів неоліберальної моделі стратегії розвитку мають включати альтерглобальну компоненту і враховувати: (1) синхронізацію економічних циклів та криз; (2) поетапне утвердження постіндустріального способу виробництва з характерним набором і співвідношенням устроїв; (3) чітке розмежування ринкових і неринкових секторів економіки; (4) зміну співвідношення реальної та «віртуальної» економіки, що відображає декларовані пропорції відтворення у реальності фінансово-кредитних цінностей, які формуються під впливом власних імперативів; (5) рівень культурної інтеграції та соціально-глобальну поляризацію.

11. Метасистемними проблемами глобальної економіки визначено: (1) зростання розриву між «полюсами» багатства та бідності; (2) високу соціальну ціну інтеграції країн, що розвиваються, у глобальне середовище; (3) кризу робочих місць і масові звільнення у розвинених країнах; (4) критичні забруднення довкілля; (5) негативні наслідки розвитку науки і техніки; (6) міжнародний тероризм; (7) витіснення локальних культур; (8) екологічну деградацію; (9) кризу демократії. Саме на розв'язання створених або посиленних глобалізацією проблем спрямовані процеси альтерглобалізації або новітньої метамоделі розвитку, доповнюючої до глобальної. Альтерглобальна метамодель повинна стати втіленням нових принципів функціонування світової системи на засадах соціального партнерства, соціального захисту відповідно до визнаних демократичних цінностей та принципів інституту соціальної держави. Відтак, процес альтерглобалізації варто спрямовувати на захист ідентичності, конвергенцію і застосування моделі альтернативного суспільства.

12. В економічній сфері процес альтерглобалізації повинен виправити метасистемні недоліки неоліберальних правил глобальної торгівлі, концентрації влади, капіталу і багатства ТНК. Проблемним також є використання ринку та грошей як єдиного мірила ефективності, зростання бідності й маргіналізації народів і регіонів, приватизації монополіями природних ресурсів, соціальної несправедливості та маніпуляції робочою силою. Значних зусиль і ресурсів потребує зменшення розриву в межах країн між багатими і бідними, раціонально доцільне списання боргів країн «третього» світу, удосконалення

механізмів використання торговельного ембарго та санкцій. Таким чином, нова альтерглобальна метамодель розвитку світової економіки має ґрунтуватись на засадах корпоративної ідентичності та відповідальності.

13. В роботі окреслені нові принципи функціонування альтерглобальної метасистеми, яка повинна включати переваги глобалізації для вирішення її проблем. Альтернативні глобальні зусилля потрібно спрямовувати, насамперед на залучення та організацію людей, усвідомлення ними взятих ризиків щодо контролю над власним життям і ресурсами для просування загального блага. Стійкі суспільства є «хорошими сусідами», які приймають участь у кооперативних, мирних і взаємовигідних відносинах за допомогою торгівлі, культурного обміну, а також обміну інформацією та технологіями. Об'єктивно необхідна повна трансформація домінуючої ієрархії цінностей, за якої корпоративні прибутки і створення багатства перебувають на вершині, залишаючи поза увагою розвиток. Соціальна справедливість та більша рівність між народами, етнічними групами, класами, жінками і чоловіками є наріжним каменем стійких суспільств.

14. Нова світоглядна парадигма, на якій ґрунтується економічний розвиток України, є політичною та практичною моделлю розвитку, що задовольняє потреби нинішнього покоління без втрати можливостей розвитку для майбутніх поколінь. Розвиток, з огляду на економічні імперативи процесів альтерглобалізації, передбачає забезпечення таких міжнародних фундаментальних цінностей як: свобода, рівність, солідарність, толерантність, повага до природи, спільна відповідальність. Індексна оцінка економіки України показала, що на сучасному етапі інтенсивна її інтеграція відбувається завдяки торговій регіональній співпраці, при сприянні глобальних процесів та дифрагментації виробництва. При цьому темпи зростання залишаються помірними через геоекономічні, геополітичні та внутрішньо-системні виклики.

15. До вагомих перешкод сталого відновлення економіки України та досягнення національного достатку в роботі віднесено: макроекономічну нестабільність; низький рівень продуктивності приватного сектору та неефективність сектору послуг. Значні макроекономічні дисбаланси, нестабільність, у тому числі дефіцит бюджету та рахунку поточних операцій, неліквідність банківської сфери не лише перешкоджають довірі інвесторів, але й зумовлюють нераціональний вектор розвитку в докризовий період. Сучасний етап трансформації національної економіки потребує: врахування небезпеки глобальних ризиків; створення національної системи інститутів захисту суспільства; підтримки макроекономічної стабільності; динамічного зростання обсягів інвестицій; зниження рівня інфляції; застосування консервативної бюджетної політики; раціонального регулювання валютного курсу; підвищення якості людського капіталу; узгодженості дій державних і суспільних інституцій щодо вибору та підтримки перспективних технологій досягнення довгострокових цілей розвитку; високого рівня фінансової дисципліни тощо.

16. Основні завдання переходу до розвитку з урахуванням процесів альтерглобалізації передбачають збалансоване соціально-економічне зростання,

що полягатиме у формуванні міжгалузевої структури виробництва, відповідної до світових стандартів і потреб економіки, а також у підвищенні соціально-екологічної орієнтації економічної діяльності. Важливу роль для розвитку відіграє технічне переоснащення виробництва на основі впровадження новітніх наукових досягнень, енерго- і ресурсоощадливих та безвідходних технологій, широкого застосування відновлюваних джерел енергії, вирішення проблеми утилізації відходів, що утворюються у процесі господарської та іншої діяльності.

17. До системних ризиків альтерглобального розвитку України віднесено зниження обсягів валового внутрішнього продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності, нераціональне використання і руйнування науково-технічного та технологічного потенціалу. Потребують уваги зростання кредитних ризиків, критичний стан основних виробничих фондів провідних галузей промисловості, критично низькі темпи збільшення обсягів внутрішнього ринку та нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером. Необхідно реалізовувати програми довгострокового економічного співробітництва України і держав-партнерів у напрямі міжрегіонального та транскордонного співробітництва. Важливе місце посідає формування ефективної державно-корпоративної стратегії просування вітчизняних наукоємних і високотехнологічних товарів і послуг на зовнішні ринки. Важливим є поглиблення взаємовигідних економічних зв'язків країн-учасниць ГУАМ, ОЧЕС, ЦЄІ та Міжмор'я, сприяння реалізації у межах таких організацій спільних економічних проєктів, розвиток договірно-правової бази, виконання програм економічного співробітництва.

Основні результати дослідження використовуються у діяльності Комітету з питань економічної політики Верховної Ради України, Українського національного комітету Міжнародної Торгової Палати, відділу міжнародних зв'язків та фандрайзингу Управління міжнародного співробітництва та фандрайзингу Тернопільської обласної державної адміністрації, Управління стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради, громадської організації «Африканська рада в Україні», а також у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету та Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Зварич Р. Є. Геоелектронні детермінанти альтерглобалізації: монографія. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2018. 376 с. (21,9 д. а.).

2. Зварич Р. Є., Мельник В. В. Трансформація політики конвергенції доходів населення в процесі розширення Європейського Союзу: монографія. Тернопіль: «Економічна думка ТНЕУ», 2011. 300 с. (13,0 д. а.).

3. Зварич Р. Є., Зварич І. Я., Парадигма економічних інтересів України. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України*: монографія / ред. Н. В. Павліхи. Луцьк-Люблін: Drukarnia Kolor Lublin, 2013. С. 366–379 (Особ. вн. автора 1,0 д. а.).

4. Зварич Р. Є. Недоліки та суперечності розвитку глобальної економіки. *Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації*: монографія / ред. О. С. Власюк. К.: НІСД, 2017. С. 110–124 (0,77 д. а.).

5. Зварич Р. Є. Глобалізація та мегарегіональний економічний розвиток країн Східної Європи. *Бенчмаркінг регіонального розвитку країн Східної Європи: Болгарія, Польща, Словаччина, Україна*: монографія / ред. А. І. Крисоватий, Є. В. Савельєв. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2018. С. 63–88 (0,95 д. а.).

6. Зварич Р. Є. Китай на міжнародній економічній арені: подолання загроз. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2010. Вип. 5-2. С. 334–351 (1,4 д. а.).

7. Зварич Р. Є. Оцінка українського туристичного ринку страхування. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2011. Вип. 5-1. С. 77–91 (1,15 д. а.).

8. Зварич Р. Є. Проблеми залучення іноземних інвестицій в туристично-привабливі регіони України. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. 2011. Ч. 2. С. 365–371 (0,7 д. а.).

9. Зварич Р. Є. Соціально-економічне позиціонування України в сучасній Європі. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2012. Вип. 5-2. С. 102–113 (0,8 д. а.).

10. Зварич Р. Є., Зварич І. Я. Аналіз ресурсно-сировинних дисбалансів світової економіки. *Журнал європейської економіки*. 2013. Том 12, № 4. С. 433–457. (Особ. вн. автора 0,5 д. а.).

11. Зварич Р. Є., Зварич І. Я. Особливості локальної виробничої системи чаю в Індії. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2013. Вип. 5. С. 113–119 (0,3 д. а.).

12. Зварич Р. Є. Транзитний потенціал України як елемент національної безпеки. *Наука молода: збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету*. 2014. Вип. 21. С. 26–35 (0,8 д. а.).

13. Зварич Р. Є. Новий банк розвитку БРІКС: технографія становлення. *Журнал європейської економіки*. 2014. Том 13, № 4. С. 377–386 (0,5 д. а.).

14. Зварич Р. Є. Теоретико-методологічні основи процесів альтерглобалізації. *Журнал європейської економіки*. 2015. Том 14, № 4. С. 422–437 (0,8 д. а.).

15. Зварич Р. Є. Критичні імперативи розвитку глобалізації. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 9, Ч. 1. С. 22–26 (0,62 д. а.).

16. Зварич Р. Є. Неоліберальна модель світової економіки як міжцивілізаційна загроза інтернаціоналізації господарського життя. *Вісник*

- Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 3. С. 72–84 (1,06 д. а.).
17. Зварич Р. Є. Альтерглобальні принципи стійкості суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Економіка і менеджмент». 2016. № 21. С. 27–31 (0,77 д. а.).
18. Зварич Р. Є. Альтерглобалізація в розрізі корпоративної ідентичності та відповідальності. *Вісник одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2016. Том 21, Вип. 9 (51). – С. 17–22 (0,84 д. а.).
19. Зварич Р. Є. Етимологія, теорія, концептуалізація та вимір глобалізації. *Журнал європейської економіки*. 2016. Том 15, № 4. С. 407–423 (1,08 д. а.).
20. Зварич Р. Є. Парадоксальна динаміка глобалізації. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / за ред. О. В. Ярощука*. 2016. Том 25. № 1. С. 22–28 (0,68 д. а.).
21. Зварич Р. Є. Альтерглобальні передумови розвитку світової торгівлі. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 4. С. 168–179 (0,91 д. а.).
22. Зварич Р. Є. Конкретизація та верифікація розуміння альтерглобалізації. *Журнал європейської економіки*. 2017. Том 16, № 1. С. 3–16 (0,85 д. а.).
23. Зварич Р. Є. Історична нерівність доходів населення як економічна передумова альтерглобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2017. Вип. 16, Ч. 1. С. 110–115 (0,5 д. а.).
24. Зварич Р. Є. Асиметрія розвитку глобальної економіки. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 1-1 (44). С. 32–36 (0,6 д. а.).
25. Зварич Р. Є. Financial and credit imperatives of alterglobalization the emerging markets. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Том 1, № 24. С. 360–367 (0,7 д. а.).
26. Зварич Р. Є. Глобальні тренди нерівності доходів населення. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 1 (63). С. 21–27 (0,55 д. а.).
27. Зварич Р. Є. Системні детермінанти нерівномірного економічного розвитку глобалізованого світу. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 1 (54). С. 139–149 (0,76 д. а.).
28. Зварич Р. Є. Детермінанти економічного зростання країн, що розвиваються. *Журнал європейської економіки*. 2018. Том 17, № 1 (64). С. 19–33 (0,77 д. а.).
29. Зварич Р. Є. Концептуальна модель предметної області дослідження альтерглобалізації. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. Вип. 1 (87). С. 73–84 (0,99 д. а.).
30. Зварич Р. Є. Security of the global economic development in the environment of international financial centers. *Local Production Systems: Analysis and Forecasting of Regional Economic Development / ed. by A.S. Novoselov and V. E. Seliverstov*. Novosibirsk, Sofia, Lodz, Banska Bystrica, Ternopil, 2015. С. 249–258 (0,8 д. а.)

31. Зварич Р. Є. Alternative component of globalization. *Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges*: Collection of scientific articles. Draft2Digital Publishing House, 2017. С. 28–31 (0,34 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

32. Зварич Р. Є. Розрив між багатими і бідними зонами Євросоюзу. *Глобалізаційні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (І-сесія) (Тернопіль, 17–18 чер. 2010 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2010. С. 81–82 (0,15 д. а.).

33. Зварич Р. Є. Друга хвиля спаду світової економіки. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації*: матеріали восьмої міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 25–26 лют. 2010 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2011. С. 44–46 (0,16 д. а.).

34. Зварич Р. Є. Природні ресурси як фактор зростання світової економіки. *Глобальна економіка в посткризовий період та Україна*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (Тернопіль, 17–18 лют. 2011 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2011. С. 33–35 (0,24 д. а.).

35. Зварич Р. Є. Popularity islands Greece among Ukrainian tourists. *Ökonomische weltkonjunktur und die internationale mobilität der productionsfaktoren*: wissenschaftliche beiträge der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz (Тернопіль, 16 вер. 2010 р.). Тернопіль-Дрезден. 2011. С. 178–185 (0,33 д. а.).

36. Зварич Р. Є. Соціально-економічна готовність ЄС до розширення. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації*: матеріали дев'ятої міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 23–24 лют. 2012 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012. С. 23–25 (0,16 д. а.).

37. Зварич Р. Є. Наслідки антикризової політики в ЄС для України. *Посткризовий розвиток світової економіки та Україна*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (Тернопіль, 22–23 бер. 2012 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012. С. 167–170 (0,2 д. а.).

38. Зварич Р. Є. Перспективи відновлювальних джерел енергії на Близькому Сході. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації*: матеріали десятої ювілейної міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 21–22 лют. 2013 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2013. С. 40–42 (0,12 д. а.).

39. Зварич Р. Є. Очікуване відновлення конкурентоспроможності Європи. *Міжнародна економіка у XXI столітті*: матеріали міжн. наук.-практ. конф.

студентів та молодих вчених (Тернопіль, 28–29 бер. 2013 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2013. С. 242–243 (0,14 д. а.).

40. Зварич Р. Є. Індукція торгової війни. *Економіка України в умовах глобалізації і регіоналізації*: матеріали міжн. наук.-практ. інтернет-конф. студентів та молодих вчених (Тернопіль, 3–4 кві. 2014 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2014. С. 173–174 (0,13 д. а.).

41. Зварич Р. Є. Економічна безпека держави. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації*: матеріали дванадцятої міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 26–27 бер. 2015 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2015. С. 30–31 (0,13 д. а.).

42. Зварич Р. Є. Перспективи глибокої та всеосяжної Зони вільної торгівлі з ЄС. *Україна в процесі імплементації угоди про Асоціацію з ЄС*: матеріали міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. студентів та молодих вчених (Тернопіль, 23–24 кві. 2015 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2015. С. 18–20. (0,2 д. а.).

43. Зварич Р. Є. Система критики глобальних процесів. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації*: матеріали тринадцятої міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 24–25 бер. 2016 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2016. С. 27–29 (0,15 д. а.).

44. Зварич Р. Є. Феномен альтерглобальних процесів. *Проблеми глобалізації та регіоналізації світової економіки*: матеріали міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. студентів та молодих вчених (Тернопіль, 14–15 кві. 2016 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2016. С. 57–58 (0,12 д. а.).

45. Зварич Р. Є. Альтернативна ідеологія глобалізації. *Напрями стійкого зростання у світовій економіці*: матеріали міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. студентів та молодих вчених (Тернопіль, 20–21 кві. 2017 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2017. С. 14–16 (0,2 д. а.).

46. Зварич Р. Є. Імперативи альтерглобалізації. *Economy and Society: a Modern Foundation for Human Development: Materials of II International Scientific Conference* (Лейпциг, 23 чер. 2017 р.). Leipzig, 2017. С. 19–21 (0,15 д. а.).

47. Зварич Р. Є. Макроризики та перспективи розвитку України. *Modern Economic Research: Co-operation, Banking, Public Administration in a Decentralized Environment: Materials of International Scientific Conference* (Кельце, 26 вер. 2017 р.). Kielce, Poland: Baltija Publishing, 2017. С. 14–16 (0,2 д. а.).

48. Зварич Р. Є. Глобальний вимір економічного зростання. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації*: матеріали XV ювілейної міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 29–30 бер. 2018 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2018. – С. 43–45 (0,15 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Зварич Р. Є. Економічні імперативи процесів альтерглобалізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2018.

У дисертації досліджено теоретико-методологічні засади і прикладні аспекти формування економічних імперативів альтерглобального розвитку та трансформаційної моделі економіки країни в альтерглобальному просторі. Здійснено синтез ключових детермінант та інтерпретацію теорії розвитку світу в моделі альтернативного розвитку та розкрито етимологію глобалізації, технографію становлення її теорії та напрями концептуалізації. Конкретизовано та верифіковано розуміння домінантних принципів і закономірностей альтерглобалізації та обґрунтовано основні положення методології моделювання і прогнозування метасистеми альтерглобального розвитку. Ідентифіковано діалектику нерівноправності участі і диференційованого розвитку країн у глобальній економіці та виявлено альтерглобальні імпульси глобальної економічної нерівності. Оцінено ступінь дисгармонії глобального розвитку і різновекторності впливу глобальної торгівлі на національні економіки та обґрунтовано концептуальні засади сучасного етапу розвитку альтерглобалізаційних процесів в умовах посилення глобальних суперечностей. Окреслено домінантні імперативи розвитку альтерглобалізації та виявлено безпосередні та приховані прояви альтерглобалізації у вимірі корпоративної ідентичності та відповідальності. Обґрунтовано стратегічні пріоритети і напрями економічного розвитку України в умовах викликів та макроризиків альтерглобалізації, здійснено системно-індексне позиціонування участі України в процесах альтерглобалізації та розроблено модель взаємодії економічних імперативів і трансформації економіки України в альтерглобальному просторі.

Ключові слова: альтерглобалізація, глобальна економічна нерівність, глобальна інституалізація, економічна конвергенція, імперативи структурних зрушень, метасистема альтерглобального розвитку, міжнародна інтеграція, стратифікація світової спільноти, транснаціоналізація.

АННОТАЦИЯ

Зварыч Р. Е. Экономические императивы процессов альтерглобализации. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Тернопольский национальный экономический университет. – Тернополь, 2018.

В диссертации исследованы теоретико-методологические основы и прикладные аспекты формирования экономических императивов альтерглобального развития и трансформационной модели экономики страны в альтерглобальном пространстве. Осуществлен синтез ключевых детерминант и интерпретация теории развития мира в модели альтернативного развития и раскрыта этимология глобализации, технография становления ее теории и направления ее концептуализации. Конкретизировано и верифицировано понимание доминантных принципов и закономерностей альтерглобализации и обоснованы основные положения методологии моделирования и прогнозирования метасистемы альтерглобального развития. Идентифицирована диалектика неравноправности участия и дифференцированного развития стран в глобальной экономике и выявлены альтерглобальные импульсы глобального экономического неравенства. Оценена степень дисгармонии глобального развития и разновекторности влияния глобальной торговли на национальные экономики и обоснованы концептуальные основы современного этапа развития альтерглобализационных процессов в условиях ужесточения глобальных противоречий. Обозначены доминантные императивы развития альтерглобализации и определены непосредственные и скрытые проявления альтерглобализации в измерении корпоративной идентичности и ответственности. Обоснованы стратегические приоритеты и направления экономического развития Украины в условиях вызовов и макрорисков альтерглобализации, осуществлено системно-индексное позиционирование участия Украины в процессах альтерглобализации и разработана модель взаимодействия экономических императивов и трансформации экономики Украины в альтерглобальном пространстве.

Ключевые слова: альтерглобализация, глобальное экономическое неравенство, глобальная институализация, экономическая конвергенция, императивы структурных сдвигов, метасистема альтерглобального развития, международная интеграция, стратификация мирового сообщества, транснационализация.

ANNOTATION

Zvarych R. Ye. Economic imperatives of the processes of alterglobalization. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for the degree of Doctor of Economics, specialty 08.00.02 – World economy and international economic relations. – Ternopil National Economic University. – Ternopil, 2018.

The thesis investigates theoretical and methodological principles and applied aspects of the formation of economic imperatives for alterglobal development. The research discovers the formation of transformational model of the country's economy in the alterglobal space. Analysis shows that modern world economic development is asynchronous, instable and it forms a unipolar world. It synthesized key determinants and the interpretation of world development theory in the alternative development

model and it solved the etymology of globalization, technological development of its theory and directions of conceptualization. The establishment of global economic contacts is indirect process of relations between national economies. The existence of global contacts shows the collision between national priorities and the global scale of economy and public life in general. The results define a certain methodological contradiction in understanding the essence, structure and logic of modern globalization processes – from negation of globalization to its absolutisation. This contradiction and the large interdisciplinary range of research make assumption that the phenomenon of globalization is ambiguous and controversial. It concretized and verified the understanding of the dominant principles and laws of alterglobalization and it substantiated the basic provisions of the methodology of modeling and forecasting of the meta-system of alterglobal development. The process of alterglobalization is gradually replacing the process of globalization and these changes are irreversible – the modern business philosophy should be transformed. It is developed that altoglobalization is the process of global alternative economic, political and cultural integration, aimed at diffusion of global transnational influence, ecological-local stability and human-centeredness. If globalization involves the benefits from unification, the process of alterglobalization involves the benefits from uniqueness, diversity and comprehensiveness of its participants.

The research grounded that unequal distribution of the benefits of globalization poses a threat to conflicts at the regional, national and international levels. It identified the dialectic of the inequality of participation and the differentiated development of countries in the global economy and it is discovered the alterglobal impulses of global economic inequality. The growth of the income gap creates dissatisfaction from the poor countries, which can lead to international conflicts, as poor countries seek to join the “club” of rich countries and are ready to fight them for their share in world production. The critical imperatives of globalization are social inequalities, degradation of the environment, production fragmentation, reduced competitiveness of industrial and agricultural enterprises in developed countries, and the growing threat of impact on culture. It evaluated the degree of disharmony of global development and the multi-vector impact of global trade on national economies and it is grounded conceptual foundations of the modern stage of development of alterglobalization processes in conditions of increasing global contradictions. It outlined the dominant imperatives of the development of alterglobalization and it discovered direct and latent manifestations of alterglobalization in the dimension of corporate identity and responsibility. Economic globalization causes delocalisation and disability of local communities and economies. However, a high percentage of people on earth survive at the expense of local, collective activities: small-scale farming, local markets and production for local consumption. This traditional system provided people with the opportunity to control their own economic and food security, as well as to maintain the viability of communities and cultures. Even in developed countries, livelihoods have traditionally been associated with local economic production. Economic globalization has destroyed this system in favor of export-oriented economies headed by global

corporations. This led to the elimination of local means of existence, jobs and significantly reduced the self-sufficiency of local communities. It grounded the strategic priorities and directions of economic development of Ukraine in conditions of challenges and macro-risks of alternative globalization, it done system-index positioning of Ukraine's participation in the processes of alterglobalization and developed the model of interaction of economic imperatives and transformation of the Ukrainian economy in the alterglobal space.

Key words: alterglobalization, global economic inequality, global institutionalization, economic convergence, imperatives of structural changes, meta-system of alterglobal development, international integration, stratification of the world community, transnationalization.

Підписано до друку 19.10.2018 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,0.
Зам. № А042-18. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua